

náš vidiek

ČASOPIS VIDIECKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU

1/2019

štvrtročník
ročník XVI.

PROJEKT VIDIECKA MLÁDEŽ V REGIÓNĚ

VIDIECKY PARLAMENT
NA SLOVENSKU

**Rok projektu
Zamestnávanie 50+**

strany 7–9

**Seminár
v Modre**

strany 12–13

Obsah

- 4 Rok projektu „Vidiecka mládež v regióne“
- 6 OZ VIPA vynovilo svoju webovú stránku www.vipa.sk
- 7 Zamestnávanie 50+ na regionálnej úrovni: Čo sme zistili?
- 10 Vidiecky parlament na Slovensku v Albánsku
- 12 Seminár v Modre – rozvoj vidieka a agropotravinárstva
- 14 Malé zamyslenie sa nad výrobou a spotrebou syrov na Slovensku
- 19 Nová publikácia: Manažment prevádzky penziónu
- 20 Vyhlásenie 5. ročníka súťaže v kreslení a maľovaní detí

náš vidiek

Ročník: XVI.

Číslo: 1/2019

ISSN: 1339-1542

Vydavateľ:
Občianske združenie
Vidiecky parlament na Slovensku
Kapitulská 13
974 01 Banská Bystrica
mobil: 0915 446 538
e-mail: vipa@vipa.sk,
mbehanovska@stonline.sk
www.vipa.sk

Vychádza štvrtročne pre vnútornú potrebu organizácie. Nepredajné.

Náklad: 1000 ks

Uzávierka nasledujúceho čísla:
20. júna 2019

Redakčná rada:
Ing. Mária Behanovská,
doc. Ing. Miroslav Habán, PhD,
Ing. Karol Herian, CSc
doc. Ing. Jozef Húška, CSc.

Grafická úprava a ilustrácie:
Ing. arch. Pavol Borodovčák

Tlačiareň:
Róbert Jurových – NIKARA, Krupina

Príspevky sú zverejňované tak, ako boli zaslané autormi a neprešli jazykovou úpravou.

Foto na titulnej strane obálky:
Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v Helpe

Foto na druhej strane obálky:
Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v Banskej Bystrici

Globálny pohľad na svet umožňuje uvedomiť si niekoľko faktov:

- Ak žijete v peknom byte, máte dosť jedla a viete čítať, ste členom veľmi úzkej skupiny.
- Ak máte pekný byt, jedlo, viete čítať a vlastniť počítač, ste členom elity.
- Ak ste nikdy nemuseli bojovať so zbraňou, nezažili osamelosť väzenia, utrpenie mučenia, zvieravý pocit hladu... ste na tom lepšie ako 500 miliónov ľudí tohto sveta.
- Ak môžete chodiť na omše do kostola, bez toho aby ste sa museli obávať poníženia, zatýkania, mučenia alebo smrti, ste šťastnejší ako miliarda ľudí, ktorí nemajú to šťastie.
- Ak máte jedlo v chladničke, oblečenie v šatníku, strechu nad hlavou a miesto na spanie... ste bohatší ako 75 % ľudí na tejto planéte.
- Ak máte peniaze v banke, vo svojej peňaženke a niečo si sporíte pre budúcnosť... patríte medzi 8% najbohatších ľudí sveta.

Vyššie uvedené fakty sú pre každého z nás dôvodom pre zamyslenie – odkiaľ pramení naša nespokojnosť, túžba mať stále viac a kam nás vedie honba za majetkom, bohatstvom a luxusom, ktorý už dávno nemá nič spoločné s uspokojovaním základných ľudských potrieb?

Behanovská

Operačný program
**Efektívna
verejná správa**

Európska únia
Európsky sociálny fond

Rok projektu „Vidiecka mládež v regióne“

OZ Vidiecky parlament na Slovensku realizáciou projektu „Vidiecka mládež v regióne“ motivuje mladých ľudí k vyššej angažovanosti

Občianske združenie Vidiecky parlament na Slovensku začal realizovať projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v máji 2018. Projekt je zameraný na naplnenie cieľov Operačného programu Efektívna verejná správa, ktorého riadiacim orgánom je Ministerstvo vnútra SR. Prostredníctvom tohto programu v programovom období 2014-2020 môže Slovensko využiť na podporu reformy verejnej správy z Európskeho sociálneho fondu viac ako 335 miliónov eur. Operačný program Efektívna verejná správa sa vzťahuje na celé územie Slovenskej republiky a jeho hlavnými cieľovými skupinami sú orgány štátnej správy a územnej samosprávy, sociálni partneri,

Diskusia v Spojenej škole v Banskej Bystrici

organizácie občianskej spoločnosti, mimovládne organizácie a iné zainteresované strany alebo partneri. Cieľom programu je poskytovanie verejných služieb rýchlo a kvalitne v záujme podpory udržateľného rastu, tvorby pracovných miest a sociálnej inklúzie definovaných v prioritách Stratégie Európa 2020.

Účelom projektu „Vidiecka mládež v regióne“ (kód projektu v ITMS2014+: 31401L960, výška nenávratného finančného príspevku 375 918,28 € s dobou realizácie 1.5.2018 – 30.4.2020) je zapájanie najmä mladých sociálnych a ekonomických partnerov v regiónoch do prípravy a implementácie a následne hodnotenia regionálnych politík a rozhodnutí.

Od začiatku realizácie projektu sme uskutočnili s mladými ľuďmi stretnutia, diskusie, semináre a workshopy na stredných odborných školách, gymnáziách vo všetkých krajoch SR (s výnimkou

Diskusia v Strednej odbornej škole agrotechnickej (SOŠA) v Topolčanoch

BSK). Stretnutia sme uskutočnili aj na obecných úradoch, s ktorými OZ VIPA SK spolupracuje alebo plánuje spolupracovať na projekte na základe Memoranda o spolupráci. Našou ambíciou je, aby mladí ľudia mali vyššiu angažovanosť v regionálnych politikách, aby participovali na lokálnej a regionálnej samospráve a to sa dosiahne len vtedy, ak budú mladí ľudia nielen informovaní, ale najmä motivovaní, aby mali záujem skvalitňovať život pre seba a pre rodinu, či komunitu, v ktorej žijú, pre verejný prospech.

Diskusia v Strednej odbornej škole techniky a služieb (SOŠTS) v Topolčanoch

Najvyššia bola účasť mladých ľudí na diskusiách, ktoré sme uskutočnili priamo v školách. Diskutované boli témy:

- » „Procesy, systémy a politiky v oblasti vidieckej mládeže v regióne“
- » „Angažovanosť mladých v regionálnych politikách“
- » „Dostupnosť a kvalita služieb na vidieku“
- » „Spolupráca verejnej správy s mladými ľuďmi“

Spolu sa ku koncu februára 2019 na 18 aktivitách projektu zúčastnilo 517 mladých ľudí z rôznych častí Slovenska.

SOŠTS, Topolčany

Projekt má za sebou takmer rok aktívnej práce, v ktorej hlavný dôraz bol kladený na komunikáciu s mladými či už priamo na stretnutiach alebo nepriamo formou dotazníkov. V marci 2019 sa uskutočnilo prvé stretnutie so zástupcami obce, OZ s cieľom vytvoriť multisektorové partnerstvo. Experti projektového tímu na základe analýzy existujúcich dokumentov a poznatkov získaných v rámci doterajších aktivít spracovali **analýzy pre oblasti týkajúce sa postavenia mladých ľudí na vidieku**. Analytická práca bude pokračovať spracovaním koncepčného materiálu a metodiky pre aktívne zapájanie sa mladých ľudí na vidieku do života v komunite, a pri tvorbe verejných politík.

Viac informácií o projekte na www.vipa.sk

Diskusia v Základnej škole v Hľepe

OZ VIPA vynovilo svoju webovú stránku **www.vipa.sk**

OZ VIPA v mesiaci Február 2019 začalo s aktualizáciou a vynovením svojej webovej stránky **www.vipa.sk**. Vylepšenie webu bolo potrebné vzhľadom na zastaralý systém na ktorom stránka pracovala a pre zníženie časovej náročnosti pri práci s administratívnym systémom stránky.

Stránka bola redizajnovaná, zároveň sa pri jej vynovení dodržiavali aktuálne webové a technické štandardy podľa výnosu Ministerstva financií č. 55/2014 Z. z.

Stránka je zároveň responzívna, čo znamená, že sa prispôbuje zobrazeniu podľa používaného zariadenia, či je to už počítač, notebook, tablet alebo mobil. Vždy sa bude zobrazovať a prispôbovať veľkosti monitora.

Články na stránke boli rozdelené na množstvo kategórií tak aby sa v menu zabezpečil čo najlepší prehľad a zároveň bolo pridané vyhľadávanie integrované na stránke.

Vľavo stará web-stránka, hore po vynovení.

Stránka bola zároveň upravená pre prístupnosť slabozrakým osobám, hlavne pre ich čítacie zariadenia.

V nasledujúcom období pribudne na stránke možnosť zadávať e-mail pre získavanie najnovších článkov prostredníctvom e-mailových noviniek. Ďalšou novinkou, ktorá pribudne, bude zobrazovanie najaktuálnejších pozvánok na aktivity OZ VIPA SK na úvodnej stránke.

Európska únia
Európsky sociálny fond

Zamestnávanie 50+ na regionálnej úrovni: Čo sme zistili?

V rámci projektu Zamestnávanie 50+ na regionálnej úrovni, ktorý je financovaný z Operačného programu Efektívna verejná správa, bola vypracovaná Komplexná analýza východiskového stavu v oblasti zamestnávania 50+ a 6 čiastkových analýz. Projekt Zamestnávanie 50+ na regionálnej úrovni realizuje Centrum vzdelávania neziskových organizácií (CVNO), so sídlom v Banskej Bystrici. Partnerom projektu je Občianske združenie Vidiecky parlament na Slovensku (VIPA SK). Neformálnymi partnermi projektu sú VSP Hontiansko – Dobronivské partnerstvo, MAS Hontiansko-Novohradské partnerstvo a MAS MALOHONT.

Na prelome decembra a januára tím expertov projektu pracoval na spracovaní informácií získaných prostredníctvom stretnutí s cieľovou skupinou a zamestnávateľmi, personálnych auditov, prieskumu kvality vzdelávania a dotazníkového prieskumu. Výsledkom je 7 analýz, pri ktorých tvorbe sme dospeli k základným a zároveň zaujímavým zisteniam:

Analýza cieľovej skupiny

- Podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku v Banskobystrickom samosprávnom kraji prevažuje priemer Slovenskej republiky. Tento trend vyjadruje postupné starnutie obyvateľstva kraja.
- Vo vyhodnotení dotazníkového prieskumu sa prejavili rozdiely medzi jednotlivými vekovými skupinami, pričom vzorku tvorili ľudia vo veku 50 rokov a viac, pohlaviami a badateľne boli aj odlišnosti na základe najvyššieho dosiahnutého vzdelania.
- Mladší respondenti uprednostňujú pracovný pomer na dobu neurčitú a majú väčší záujem o podnikanie v porovnaní so staršími, ktorým je bližšia práca na dohodu.

- Ženy aj muži uprednostňujú pevný pracovný pomer na dobu neurčitú. V podnikaní sa prejavila prevaha mužov, pričom ženy ako dôvod uvádzali nedostatok peňazí na začatie. S núteným odchodom z práce sa stretlo viac opýtaných žien ako mužov.
- Podľa analýzy štruktúry nezamestnaných v predmetnom území majú výrazný podiel osoby s nižším ukončeným vzdelaním (základná škola a učňovská škola).

Spätná väzba – Bzovík

Burza práce – Krupina
.....

- Ukázalo sa, že najaktívnejšou skupinou sú živnostníci. Sú najsebaavedomejší a najspokojnejší so svojou prácou.
- Štvrtina respondentov sa za posledných päť rokov zúčastnila vzdelávacieho školenia alebo tréningu. Valná väčšina respondentov pozitívne hodnotila prínos navštevovania kurzov a školení pre svoj pracovný život. Zaujímavá je nepriama úmera medzi hodnotením informovanosti a veľkosťou obce – respondenti z väčších miest častejšie hodnotili dostupnosť informácií za nedostatočnú. Nasvedčuje to tomu, že v menšej obci sa informácie o vzdelávaní šíria ľahšie, než v mestách.
- Medzi hlavné výhody ľudí nad 50 rokov v zamestnaní spontánne uvádzali respondenti svoje skúsenosti, zodpovednosť a odrastené deti. Medzi nevýhodami uvádzali najmä zdravotné problémy, ťažšie prispôbovanie sa novým veciam, nižšiu počítačovú gramotnosť a nižšiu znalosť cudzích jazykov.

Štúdia personálneho auditu 50+

- Počas personálnych auditov bola zaznamenaná vysoká miera aktivity a „životaschopnosti“ žien v porovnaní s mužmi, dobrá úroveň práce

v tíme a vlastnosti ako vytrvalosť, zodpovednosť, svedomitosť a sebakontrola na priemernej až nadpriemernej úrovni u väčšiny zúčastnených. Boli však identifikované aj nasledovné bariéry a obmedzenia zamestnávania ľudí vo veku 50+: nedostatky v asertívnej komunikácii, delegovanie, manažérskych schopnostiach, riadení času a prezentačných zručnostiach a neochota zmeny bydliska kvôli práci, vzhľadom na silné väzby.

Analýza kvality a dostupnosti celoživotného vzdelávania pre 50+

- Analýza celoživotného vzdelávania poukazuje na problémy v nedostatočnej dostupnosti informácií o vzdelávacích kurzoch (málo inzerovaných kurzov v tlači, nekomplexná podpora zo strany ÚPSVaR). Ďalším negatívom je malá, takmer žiadna, miera aplikácie inovácií vo vzdelávaní a taktiež absencia komplexného prístupu prispôbovania vzdelávania tak, aby bolo citlivé k veku účastníkov.
- Analýza schopností ľudskej mysle v rámci celoživotného vzdelávania dáva do pozornosti okrem iného aj to, že zmeny funkcií evidujú vedci až od veku 60 až 65 rokov. To znamená, že z pohľadu vedy nie je na mieste robiť rozdiel vo vnímaní väčšiny ľudí vo veku 50+ a mladších. Z pohľadu vyselektovaných kompetencií uchádzača o zamestnanie, výskum naznačuje, že vekom sa oslabujú abstraktné myslenie, ochota ísť do rizika, flexibilita a sebareflexia. Naopak, vekom by sa oslabiť nemali kreatívne myslenie, pribojnosť, vytrvalosť, komunikácia, prezentačné zručnosti, riešenie problémov, vedenie a motivovanie ľudí, pripravenosť práce v tíme, samostatnosť, orientácia na odbornosť, IT a cudzie jazyky.

Analýza stavu potrieb a zamestnávania 50+ v regióne

- Podľa výsledkov Analýzy stavu potrieb a zamestnávania 50+ v regióne v súčasnej situácii na trhu práce v sledovanom území, ale aj na celom Slovensku, zamestnávateľia potvrdzujú, že pri prijímaní do zamestnania hrá najhlavnejšiu úlohu osobnosť človeka a jeho kompetencie, nie vek. Samozrejme až na výnimky kde je požadovaná ťažšia fyzická práca, resp. sú potrebné špecifické kompetencie vo väčšej miere spájané s nižším vekom (IT, jazyky,...).

Burza práce vo Zvolene
.....

Analýza stavu a možností regionálnej politiky v oblasti zamestnávania 50+

- Na národnej a regionálnej úrovni je zameranie projektov na riešenie problému nezamestnanosti všeobecne pre marginalizované skupiny ako celok, a nie samostatne pre vekovú skupinu a nezamestnaných vo veku 50 a viac rokov. O problémoch nezamestnanosti/zamestnávania tejto skupiny osôb sa v spoločnosti hovorí, no na regionálnej alebo miestnej úrovni doteraz neboli prijaté žiadne konkrétne opatrenia.

Analýza stavu a možností v oblasti aktívnej politiky trhu práce

- Podľa informácií z príslušných úradov práce, zamestnávateľia v nami sledovanom území využívajú príspevky vybraných aktívnych opatrení na trhu práce: príspevky na podporu zamestnávania znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, príspevky na podporu rozvoja miestnej a regionálnej zamestnanosti, príspevky na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb pre obec alebo formou menších služieb, príspevkov na aktivačnú činnosť formou dobrovoľníckej služby.

Výsledky jednotlivých analýz boli následne spracované do Komplexnej analýzy východiskového stavu v oblasti zamestnávania 50+, ktorá zobrazuje problematiku zamestnávania 50+ na regionálnej úrovni ako celok.

Vidiecky parlament na Slovensku v Albánsku

Projekt SyneRgi – Innovative Support to employment of Rural marginalized groups (Inovatívna podpora zamestnanosti vidieckych marginalizovaných skupín) je podporovaný Višegradských medzinárodným fondom.

Všeobecný cieľ projektu: Zvýšiť možnosti zamestnanosti marginalizovaných skupín z vidieckych oblastí prostredníctvom zvýšenia aktivity vidieckeho obyvateľstva, získania pracovných skúseností a podnikateľských postupov vo vidieckom hospodárstve a poľnohospodárstve.

Špecifický cieľ: Členovia sietí rozvoja vidieka, organizácií občianskej spoločnosti a vidieckych komunít na Balkáne si posilnia svoje kapacity na podporu inovačných iniciatív v oblasti zamestnanosti a na realizáciu opatrení, ktoré prispievajú k zamestnanosti a rozvoju vidieckych oblastí, na základe skúseností krajín V4.

Projekt je rozdelený na niekoľko stretnutí. Prvé sa organizovalo začiatkom roka 2019 na tému „**Krátke dodávateľské reťazce ako príležitosť pre zamestnávanie marginalizovaných skupín**“. Bol to trojdňový tréning, kde lektorom bol zástupca z Poľského vidieckeho fóra.

Druhé stretnutie – vzdelávanie školiťelov na tému „**Úloha MAS v zamestnávaní marginalizovaných skupín**“. Školiťelmi boli zástupcovia z Čiech a Slovenska. Slovenským partnerom je VIPA SK a našu organizáciu zastupovala Mgr. Monika Slaninová, ktorá odprezentovala skúsenosti partnerských miestnych akčných skupín OPAL a Miloš Spiš. Ako príklad dobrej praxe uviedla aktivitu

Účastníci tréningu

občianskeho združenia Múzeum Lišov. Školenie prebiehalo v krásnom prostredí prímorského mesta Durres v Albánsku v dňoch 25. – 27. marca 2019.

Tretie stretnutie sa uskutoční koncom mája v Čiernej Hore na tému „**Sociálne podnikanie ako model pre zamestnanosť marginalizovaných skupín**“.

Projekt je určený pre aktívnych ľudí pôsobiach na vidieku na západnom Balkáne. Každého stretnutia sa zúčastnia po dvaja zástupcovia z krajín ako sú Albánsko, Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Kosovo, Macedónsko a Srbsko.

Lektorka Monika Slaninová

Seminár v Modre – rozvoj vidieka a agropotravinárstva

V dňoch 22. – 24. januára 2019 sa v penzióne Harmónia v Modre uskutočnil seminár s nosnou témou „Rozvoj vidieka a agropotravinárstva v súčasnosti a budúcnosti“.

Cieľ seminára poukázal na potrebu spolupráce podnikateľov, územnej samosprávy a neziskového sektora pri zlepšovaní životných podmienok a zamestnanosti obyvateľov slovenského vidieka bol splnený aj vďaka vysokej kvalite prezentácií. O úlohách SPPK v oblasti agrotezortu a prípravy SPP v ďalších rokoch hovoril Ing. Emil Macho, predseda SPPK. S realizáciou Programu rozvoja vidieka, vyhlásených a pripravovaných výzvach oboznámil účastníkov seminára Ing. Juraj Kožuch, PhD. generálny riaditeľ PPA.

O nových výzvach informoval Ing. Ján Varoščák, CSc., o pracovných príležitostiach na vidieku Ing. Mária Behanovská (VIPA.SK), o aktuálnych problémoch farmárskeho podnikania Milan Jurky (Združenie mladých farmárov) a regionálne produkty predstavil Spolok VINCÚR Modra.

Modra (kresba Pavol Borodovčák)

Zaujímavé prezentácie predstavili prof. Ing. Michal Šarafin, DrSc. o vidieckej architektúre, o vidieckom cestovnom ruchu Ing. Juraj Kerekeš, starosta obce Pila, starostka obce Vinosady a ďalší zástupcovia organizácií cestovného ruchu a združení pôsobiace na vidieku.

V rámci seminára sa účastníci zúčastnili exkurzie strednej odbornej školy vinársko-ovocinárskej v Modre, zariadení na Malokarpatskej vinnej ceste, ELESKA, galérie Ignáca Bizmayera a múzea Ľudovíta Štúra.

Účastníci seminára mali možnosť navštíviť 26.ročník veľtrhu gastronómie Danubius Gastro a 25. medzinárodný veľtrh cestovného ruchu ITF SlovakiaTour v priestoroch Incheby v Bratislave.

Účastníci seminára

Prezentácia Prešovského kraja

Seminár bol obohatením pre všetkých zúčastnených, nielen získaním nových poznatkov, ale aj nadviazaním nových kontaktov a výmenou skúseností.

Podakovanie patrí organizátorom: Slovenskej poľnohospodárskej a potravinárskej komore, Slovenskému zväzu vidieckej turistiky a agroturistiky, Neziskovej organizácii rozvoja vidieckej turistiky v Modre, Združeniu mladých farmárov na Slovensku a hlavne Ing. Františkovi Machovi, CSc, ktorý veľmi profesionálne zabezpečil priebeh seminára a výber tém na otvorenú diskusiu.

Je potrebné vo väčšej miere podporovať všetkých, ktorí môžu ovplyvniť a vylepšiť rozvoj vidieckej krajiny, vidieckeho cestovného ruchu a agropotravinárstva. Spoluprácou a výmenou skúseností zástupcov územnej samosprávy, agropodnikateľov, pedagógov, tretieho sektora, pracovníkov vo vidieckom turizme a agroturizme a všetkých záujemcov o nové trendy v poľnohospodárstve sa dá dosiahnuť zvýšenie kvality života na slovenskom vidieku.

Aj vidiek ponúka poklady dávnej histórie – predrománsky kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch pochádza z veľkomoravských čias.

Malé zamyslenie sa nad výrobou a spotrebou syrov na Slovensku

VÝVOJ SYRÁRSTVA

V povojnových rokoch hlavným problémom pri výrobe syrov bola najmä kvalita nakupovaného mlieka a s trvanlivosťou mliečnych výrobkov i syrov. V tom čase všetky technologické zariadenia boli iba z domácej výroby, neboli ešte dobudované nové mliekarenské závody a v starých, nedostatočných priestoroch sa robilo veľmi ťažko. Napriek tomu sa mliekarenská i syrárska technológia neustále zdokonaľovala a robil sa pomerne široký sortiment syrov tvarohových, mäkkých, plesňových i polotvrdých zrejúcich syrov typu Eidam a Gouda, ale i tvrdé syry ako bol Moravský bochník a neskôr aj ementálske syry. Napriek náročným podmienkam sa dosahovala pomerne dobrá kvalita, ktorú prísne stráži Štátna inšpekcia akosti. Pravidelne sa usporiadali súťaže kvality syrov a organizovali sa ročne 3 – 5 druhov školení zameraných na technologické i kvalitatívne problémy. Postupne sa vybudovali moderné mliekarne i syrárne ako napr. Levická mliekareň, Liptovský Mikuláš, Tvrdošín, Krupina, Kežmarok, Košice, Sabinov, Veľký Krtíš, Nové Zámky, atď. V týchto závodoch už boli naše výrobky konkurencieschopné i so zahraničím. Hoci koncom 80 – tých rokov sme na Slovensku mali pomerne vysokú potrebu mliečnych výrobkov, tak spotreba syrov bola pomerne nízka a to iba niečo vyše 5 kg na osobu a rok. V tom čase však bola veľmi rozšírená výroba i spotreba ovčích syrov a bryndze, ktorá tvorila veľký podiel z mliečnej výživy.

V súčasnosti sa situácia s výrobou syrov podstatne zmenila. Po privatizácii došlo k likvidácii našich mnohých syrární – ako napr. v Krupine, v Tvrdošine, vo Zvolene, v Kráľovskom Chlmcu, v Bardejove, v Trnave, Brezne, atď. Podstatne sa znížil počet dojnic a to až o 75 % a podstatne sa znížila i výroba a aj sortiment syrov. Z veľkých syrární zostali

Posudzovanie kvality syrov
.....

pracovať iba Levice, Kežmarok, Sabinov a Liptovský Mikuláš. Tieto syrárne sa zmodernizovali na svetovú úroveň. Súbežne začali vznikať mnohé malé syrárske prevádzky, nakoľko si poľnohospodári začali sami zhodnocovať svoje mlieko a to často v nevyhovujúcich podmienkach. Tieto malé syrárne však sa postupne zdokonaľujú a už mnohí robia špičkové druhy syrov zrejúcich i nezrejúcich syrov. Za posledné roky, aj vďaka prísny legislatívnym podmienkam EÚ sa podstatne zlepšila i kvalita ovčiarskych i syrárskych špecialít. Naše špičkové zrejúce syry z Kozieho vršku sa umiestňujú na špičkových miestach v rámci celosvetových súťaží. Potešiteľná je stále zvyšujúca sa spotreba syrov – až na 13 kg na osobu a rok. To je spôsobené najmä zvýšeným dovozom syrov a aj mliečnych výrobkov zo zahraničia. V súčasnosti však iba 37 % mliečnych výrobkov a syrov v obchodnej sieti je od slovenských výrobcov. Veľkým problémom je nedostatok vlastného mlieka, ktoré sa musí aj dovážať a problém je i získať pracovné odborné sily do syrární. Medzi najlepšie naše syry možno považovať polotvrdý syr Volovec, naše pareničky, plesňové syry

s bielu plesňou a niektoré syrové špeciality ako je Májová bryndza a špeciality z ovčieho i kozieho mlieka. Máme však ešte stále nedostatok vlastných mäkkých a čerstvých syrov, mazových syrov a syrov s dlhou dobou zrenia.

PROBLEMATIKA KVALITY SYROV

V súčasnosti máme už na trhu veľkú škálu našich, ale najmä zahraničných syrov. Spotrebiteľia majú často problém si vybrať kvalitný dobrý syr. Často pri výbere syra zaváži jeho reklama, krásne balenie a aj nižšia cena. Obchodné reťazce totiž často nútia výrobcov syrov na nízke ceny a to sa dá doceliť prevažne iba nekvalitou a syrovými náhradkami. Potom sú často spotrebiteľia sklamaní z nekvality syrov.

Skutočne dobrý kvalitný syr by mal byť vyrobený iba z kvalitného mlieka, bez náhražok a hlavne mal by byť dobre vykysnutý a vyzretý. Ani jeden syr by nemal mať tvrdú gumovitú konzistenciu a taký, ktorý po rozhrýzení a požití vytvára „pilinovitú“ štruktúru. Ľudia však často milujú veľmi čerstvé, nevysychnuté zvlášť ovčie syry – gumovité, vřzgavé, ktoré nemajú žiadnu chuť a je treba ich okoreniť. Takéto syry sú ťažko stráviteľné a pre výživu úplne nepoužiteľné. Je to tým, že v celkom čerstvom syre je ešte vyzrážaný kazeinát vápenatý nerozpustný a nestráviteľný a aj minerálne sú v nerozpustnom stave. Až po správnom vykysnutí kyslomliečnymi baktériami a pôsobením proteolytických enzýmov sa zložky syra stávajú rozpustnými a syr sa stáva stráviteľný. Veľkú úlohu tam zohráva aj vznikajúca kyselina mliečna, ktorá vzniká fermentáciou laktózy. Tá má i silný antimikrobiálny vplyv a tak pomáha zabezpečiť i zdravotnú bezpečnosť najmä u syrov zo surového mlieka.

Správnu syrovú arómu a chuť dáva syrom mliečny tuk a jeho aromatické zložky. Nízkotučné syry nie sú preto aromatické a sú ochudobnené aj o významné vitamíny rozpustné v tukoch ako vitamín A, D, E a K. Spotrebiteľ sa často mylí, keď kupuje nízkotučné výrobky za účelom získania nízkalorickej stravy a pritom kupuje mliečne výrobky, ktoré tuk nahrádzajú polysacharidmi, arómami a stabilizátormi. Prítom práve polysacharidy majú to isté množstvo kalórií ako tuk a tým vlastne nič nezískajú, iba strácajú.

Podstatný vplyv na kvalitu syrov má zrenie syrov za správnych tepelných podmienok. Ak sa uskladňuje syr pri teplote 10°C a menej, tak syr prakticky zreje veľmi, veľmi pomaly a ostáva dlho tvrdý, gumovitý a aj málo aromatický. Ideálne je uskladňovať syry pri teplote 12 – 15°C, keď syr vplyvom proteolytických enzýmov postupne zreje a skokulované bielkoviny sa stávajú rozpustnými a keď tento proces prebehne až na želateľnú konzistenciu a arómu. Vtedy sa bielkoviny štiepia na polypeptidy, peptidy až na aminokyseliny. Takýto syr má plnú syrovú chuť, je v ústach ľahko rozpustný a preto je aj dobre využiteľný pre zdravú výživu.

Syry s nižšou sušinou napr. čerstvé mäkké syry, hrudkový syr, ale i napr. Kamembert, zrejú pomerne rýchlo a to už do 2 – 3 týždňov, no syry polotvrdé a tvrdé by mali zrieť aspoň 3 mesiace a viac. V zahraničí považujú napríklad syr Gouda, alebo Čedar za mladý, ak zreje iba 4 mesiace. Je to skutočne podstatný rozdiel, či syry zrejú krátko, alebo dlho. Preto aj spotrebiteľia mali by si doma nechať mladé syry dozrieť v komore na dlhší čas, avšak správne ošetrované a zabalené. Správne vyzretý syr i keby bol tvrdšej konzistencie, mal by mať v ústach príjemnú syrovú, jemno mliečno kyslú až aromatickú arómu a chuť. Hlavne, aby sa po prehryzení v ústach rozplýval ako napr. tvrdý bonbón.

Predaj syra priamo od výrobcu na jarmoku
.....

Pre správne ohodnotenie kvality syrov je potrebné, aby sme poznali charakteristické vlastnosti hlavných druhov syrov. U čerstvých mäkkých syrov musí prevládať jemná kyslomliečna chuť a krehká konzistencia. U polomäkkých syrov už treba hľadať aj syrovú chuť a prípadnú chuť podľa spôsobu zrenia – napr. pikantnú chuť po mazovej kultúre, mierne štipľavú chuť u syrov so zelenou plesňou, a pod. Syry polotvrde by mali mať príchut po mandliach a orechoch. Ementálske syry zas by mali byť sladko-horkasté, atď.

Konzumenti syrov by mali rozlišovať syry vhodné na kuchynské spracovanie, alebo na chlebičky – ktoré môžu byť i mladšie, (ale tiež vykysnuté) – a na syry, ktoré sa konzumujú priamo ako delikatesa, alebo aj spolu s vínom. Kvalitné, dobre vyzreté syry už sa konzumujú ako delikatesa pre pôžitok z bohatej príjemnej syrovej a mierne aromatickej chute. Dobré syry, podobne ako dobré víno sa nekonzumuje iba od hladu a smädu, ale aj na kulinársky pôžitok z dobrého jedla a pitia.

PREDNOSTI ZREJÚCICH SYROV

Zrejúci, starší syr možno považovať za zdraviu prospešnú výživu. U čerstvého nevykysnutého syra neprebegne ešte proces enzymatického štiepenia bielkovín na rozpustné zložky. Vyzretý syr obsahuje totiž už všetky svoje zložky v rozpustnom stave a sú preto aj plne využiteľné pre ľudský organizmus. Z enzymaticky vyražanej mliečnej bielkoviny sa stávajú už rozpustné zložky ako sú polypeptidy a aminokyseliny, ktoré sú i esenciálne, čo znamená, že ľudský organizmus si ich sám nevie vytvoriť. Taktiež minerálne a najmä vápenaté soli sú už vo vyzreтом syre v rozpustnom stave a až v takomto stave sú plne využiteľné pre ľudský organizmus na stavbu kostí.

Veľmi dobrý dôkaz významu zrenia syrov je aj pri porovnávaní konzumácie čerstvých nevykysnutých syrov, napr. ovčieho hrudkového syra – s dobre vykysnutou a vyzretou hrudkou na výrobu bryndze. Na rôznych syrárskych jarmokoch pri súťaži v konzumácii čerstvého, „vřzgavého“ syra, nedokážu ani najlepší jedáci zjesť viac ako 15 – 20 dkg. Pritom v ústach majú rozdrobený syr „ako štrk“ a majú plný žalúdok s ťažko stráviteľným obsahom. Ak však títo istí ľudia konzumujú tento istý, ale už

vyzretý hrudkový syr po 10 dňoch zrenia (používa sa na výrobu bryndze), tak už ho dokážu zjesť niekoľkonásobne viac.

Naši konzumenti syrov by mali preto rozlišovať mladé a zvlášť nedokysnuté syry od syrov dobre vykysnutých a vyzretých, ktoré sú podstatne vhodnejšie na zdravú výživu. Pokiaľ si však niekto kúpi pomerne čerstvý a nedokysnutý syr (zvlášť ovčie hrudkový syr), tak tento je potrebné nechať ho v teple dokysnúť aspoň 2 dni a pritom ho otáčať a zliať prípadne vytečenú srvátku. Týmto dokysnutím sa podstatnou mierou zvýši zdravotná nezávadnosť, zvlášť ak je to syr vyrobený zo surového mlieka.

V minulosti, až do začiatku 20. storočia sa aj na našom území konzumoval prevažne iba starší, dobre vyzretý a to najmä ovčie syr. Bolo to najmä z praktického dôvodu, nakoľko ešte neexistovali chladničky a bol problém s úschovou čerstvého mladého syra. Z literatúry je známe, že na území Slovenska sa vyrábali mnohé typy zrejúcich syrov z kravského, ale i ovčieho mlieka. Technológiu výroby týchto syrov priniesli väčšinou skúsení syrári zo zahraničia. Mnohé typy syrov sú však originálne, ako napr. Bryndza, ktorá pôvodne bola tiež tvrdý, zrejúci ovčie syr. Všetky na území Slovenska na konci 19. storočia sa chovalo vyše milióna kusov oviec, ktoré sa dojili a z mlieka sa robil hrudkový syr, ktorý sa po odkvapkaní a vykysnutí drvil a natlačil so soľou do drevených sudov, alebo aj priamo do rebrináka vyloženého plachtou. Naši priekupníci skupovali takýto syr a vozili ho pomocou konských poťahov až do Viedne, alebo do Budapešti, čo trvalo aj niekoľko týždňov od výroby syra. Takto uskladnený syr bol tvrdý a kompaktný a bolo ho treba vysekať a tak predávať. Chutovo však to bol dobre vyzretý syr – a to bola pôvodná Bryndza, na ktorú starí Viedenčania dlho spomínali. Až pred 250 rokmi títo starí priekupníci – Ján Vagač a ďalší – začali ovčie vyzretý syr mlieť a po zriedení so slanou vodou vznikla súčasná jemná, rozťierateľná ovčia Bryndza. Prvá bryndziareň vznikla v Detve a neskôr ich pribudlo vyše 20.

Popri syre Bryndza však na našom území sa vyrábali i viaceré druhy zrejúcich syrov a to polotvrdých i tvrdých. Boli to známe syry ako syr Karpatský, Topolanský a najmä Klenovecký syrec. Výrobcom týchto syrov z ovčieho, alebo i zmesného mlieka s kravským mliekom, už mali aj zrecie pivničné priestory a syry nechávali zrieť niekoľko

mesiacov. Prevažne to boli syry tvaru bochníka, s menšími okami a s tvrdou kôrou. Zachovala sa z histórie najmä technológia výroby Klenoveckého syra, ktorý bol veľmi obľúbený i v mestách strednej Európy. Tento druh syra získal i značku EÚ Chránené zemepisné označenie a jeho výroba sa postupne obnovuje.

Chuť syra zvlášť pri dlhšom zrení je silno ovplyvnená kvalitou samotného mlieka. Tá závisí od mnohých faktorov ako je plemenom dobytka, spôsobom kŕmenia, laktáciou, atď. V Alpách krajínach sa vynikajúce zrejúce syry vyrábajú iba z tzv. Heumilch (senné mlieko), ktoré sa získava z mlieka od dojníc, ktoré sú kŕmené bez siláži. Tam robia prísny výber mlieka nielen podľa mikrobiologického zloženia, ale aj podľa technologických a organoleptických vlastností. Mlieko, ktoré nespĺňa tieto požiadavky sa nesmie použiť na výrobu syrov. U nás takéto mlieko sa získava v jarných mesiacoch na čerstvej pastve zvlášť na horských pasienkoch. Mlieko od kráv, oviec i kôz, získané z takýchto pasienkov má vynikajúce senzorické, ale i výživové vlastnosti. Takéto mlieko obsahuje takmer dvojnásobné množstvo omega 3 nenasýtených mastných kyselín, ktoré pozitívne pôsobia na kardiovaskulárny systém a znižujú krvný tlak, a obsahujú taktiež zvýšené množstvo konjugovanej kyseliny linolenovej (CLA), ktorá podporuje odbúravanie tukových zásob, znižuje hladinu cholesterolu, vykazuje antioxidačný účinok a podporuje rast svalovej hmoty. Z praxe je to známe najmä u našej Májovej bryndze, ktorá sa vyznačuje i vynikajúcou chuťou.

Ďalším rozhodujúcim faktorom, ktorý vplýva na chuť syra je druh a kvalita použitej kyslomliečnej kultúry. Vynikajúca syrová chuť sa dosiahne, ak sa dodržaním tepelného režimu v procese výroby zabezpečí dostatočné prekysávanie syrov pomocou arómatomných mezofilných kultúr. Termofilné kultúry síce zabezpečia rýchlejšie prekysávanie, no nemajú už lahodnú kyslomliečnu syrovú chuť. V poslednom čase sa pri výrobe niektorých syrárskych špecialít už aj u nás začínajú využívať vlastné regionálne srvátkové kyslomliečne kultúry, ktoré sú špecifické pre každý región. Tieto prirodzené kultúry získané vlastným výberom obsahujú podstatne širší okruh bakteriálnych kmeňov ako bežné komerčné kultúry a vytvárajú aj bohatšiu chuťsyrov. Na chuť syrov vplýva však celá rada ďalších technologických faktorov – je to už aj spôsob úchovy

a chladenia mlieka, dodržanie dôkladnej hygieny a sanitácie, výber vhodných syridiel, spôsob tvorby syrového zrna a jeho vytužovanie, úprava obsahu vápnika v mlieku i pri vytužovaní, v spôsobe lisovania a najmä v spôsobe zrenia a ošetrovania syrov. O všetkých týchto faktoroch by sa dalo veľa hovoriť i písať. Najvýraznejší vplyv má však samotné prekysávanie syra a dodržanie požadovanej sušiny syra a to krájaním na syrové zrno a potom vytužovaním syrového zrna. Ak syr totiž pred solením nie je dostatočne vykysnutý, v chladnom soľnom kúpeli a aj v chladnejšej zrejej pivnici sa postupne začne uvoľňovať srvátka, syr mokrý a máva nepríjemnú nečistú chuť. Prevažne každá zanedbaná „malíčkosť“ pri technológii výroby máva veľké negatívne následky na kvalitu hotového syra.

AKO ĎALEJ S VÝROBOU SYRA

Na Slovensku v súčasnosti vzniká už celá rada nových druhov syrov a to na väčších tradičných syrárniach, ktoré podstatnou mierou zásobujú náš trh, ale i na malých farmárskych prevádzkach. Na menších syrárniach zavádzajú do výroby nielen doterajšie parené syry – korbáčiky a syrové nite, ale už aj celú radu mäkkých i ochutených syrov, nakladaných syrov v soľnom náleve, alebo v jedlom oleji a taktiež i polotvrdých zrejúcich syrov. Tieto zrejúce syry sú prevažne ako miestne špeciality z rôzneho druhu mlieka. Tieto syry zrejú pod kôrou, ale mnohí výrobcovia ich natierajú syrárskymi nátermi, aby syry neplesnivali a nevysychali. Mnohé tieto syry dosahujú vynikajúcu kvalitu a vyrovnávajú sa i profesionálne vyrobeným syrom.

Napriek snahám malých výrobcov o výrobu i zrejúcich syrov, je ich na našom trhu pomerne málo a takéto syry sa predávajú prevažne iba v mieste výroby. Nedostatočná výroba má viac príčin. Najväčšou prekážkou rozšírenia výroby týchto syrov je to, že pri dlhom zrení sa vlastné mlieko spešňuje veľmi neskoro a malým spracovateľom to spôsobuje finančné problémy. Ďalšou príčinou je, že nie všetci výrobcovia majú dostatočne veľké klimatizované zrecie priestory a ich vybudovanie stojí zas veľké náklady.

Pomerne nízka výroba dlhšie zrejúcich syrov a aj ich nízka spotreba je spôsobená aj tým, že náš spotrebiteľ nie je ešte zvyknutý na dobre vyzreté

Prezentácia a ochutnávka syrov na syrárskej súťaži

syry, nemá ešte dostatok skúseností s ich využitím a častokrát ani nepozná všetok pôvab a potešenie zo skutočne dobrého kvalitného syra. Chýba nám ešte určitá syrárska kultúra a mliekari i syrári sa musia ešte veľa učiť od vinárov ako sa má syr správne podávať, akú má mať teplotu a aké chute treba v syre hľadať. Každý nový druh syra by mal mať aj svoju históriu i povest.

Ideálne by bolo, keby sme dokázali našich spotrebiteľov syra naučiť ako sa má syr nakupovať, ako sa má uchovávať, ako sa má využiť každý druh syra, atď. Najviac ľudia kupujú syry eidamského typu, ktorý používajú na chlebičky, pizzu, ale i na smaženie. K pivu a na posedenie veľmi idú na odbyt parené nite z kravského, ale i z ovčieho mlieka. Pomerne veľmi málo sa konzumujú mäkké, čerstvé syry, ale i mazové a plesňové syry a tiež tvrdé syry (emenzálskeho typu, horské tvrdé syry) a veľmi tvrdé syry typu Parmezán. Veľké rezervy má náš spotrebiteľ i v používaní mäkkých tvarohov a spomínaných

čerstvých (vykysnutých) syrov. Výroba takýchto syrov s nízkou sušinou je najmenej náročná, syry možno rôzne ochucovať, i rôzne baliť. Ich nevýhodou je, že po vychladení majú dobu použiteľnosti cca 2 týždne. Takéto mäkké syry sa vyrábajú aj z ovčieho i kozieho mlieka v malom množstve u nás, no už na Morave je toho podstatne viac.

Do budúcnosti, vzhľadom na pomerne stále nízku spotrebu syrov bude potrebné robiť podstatne väčšiu propagáciu syrov na všetkých úrovniach. Veľmi prospešné sú najmä mnohé regionálne syrárske i ovčiarske podujatia, ako sú napr. syrárske jarmoky a trhy, verejné súťaže syrov, Bačova cesta, Kluby priateľov syrov a pod. Tu je možnosť ľudí učiť spoznávať i nové druhy syrov a naučiť sa i nové spôsoby ich využitia. Zvýšený záujem o výrobu syrov a zvýšená spotreba syrov na úroveň Európskeho priemeru (18 kg na osobu a rok) môže výrazne pomôcť aj rozvoju živočišnej výroby u nás, rozvoju vidieka a prispieť to aj nášmu zdraviu.

PETER PATUŠ

Nová publikácia: Manažment prevádzky penziónu

Cestovný ruch na Slovensku vyžaduje okrem iného ďalšie rozširovanie a skvalitňovanie služieb cestovného ruchu, vrátane ubytovacích, ktoré patria medzi základné služby cestovného ruchu. Podstatnú časť ubytovacích služieb u nás i vo svete poskytujú okrem hotelov aj penzióny.

Penzióny sú organickou súčasťou materiálno-technickej základne cestovného ruchu, plniace vymedzené úlohy pri poskytovaní ubytovacích, pohostinských a s tým spojených služieb. Predpokladom ďalšieho kvantitatívneho a kvalitatívneho rozvoja penziónov na Slovensku je nielen výstavba nových a modernizácia existujúcich penziónov, ale predovšetkým skvalitňovanie služieb, ktoré tieto ubytovacie zariadenia poskytujú. Skvalitňovanie služieb však vyžaduje, aby všetci pracovníci v penzióne, od vedenia až po výkonných pracovníkov, si osvojili zásady kvalitnej a efektívnej práce, ako si to vyžaduje charakter práce na jednotlivých úsekoch. To však predpokladá dokonalé ovládanie prevádzky penziónu a jeho manažmentu.

Na Slovensku dosiaľ chýbala odborná literatúra, ktorá by sa podrobnejšie zaoberala manažmentom prevádzky penziónov. Preto bolo snahou autorov priblížiť záujemcom o túto problematiku niektoré aspekty týkajúce sa vybraných oblastí prevádzky a manažmentu penziónu. Vzhľadom na rozsah publikácie, nebolo možné zaoberať sa v nej celou šírkou problematiky prevádzky a podnikania penziónov. Autori sa zamerali preto na najdôležitejšie oblasti manažmentu penziónu akými sú organizácia penziónu, rezervovanie ubytovania, pobyt hosťa v penzióne, starostlivosť o ubytovací úsek, ekologické aspekty prevádzky penziónu, bezpečnosť v penzióne, hygienické podmienky prevádzky penziónu a marketing služieb penziónu. Publikácia je určená najmä pre podnikateľov poskytujúcich služby v ubytovacom zariadení kategórie penzión, študentov stredných odborných škôl a vysokých

škôl zameraných na hotelierstvo a cestovný ruch, čerpať informácie z nej však môžu aj záujemci o podnikanie v tejto oblasti cestovného ruchu.

Veríme, že táto publikácia bude užitočnou pomôckou pre všetkých, ktorí majú záujem prehĺbiť si svoje znalosti z manažmentu ubytovacích služieb a prispieť k ďalšiemu zvyšovaniu kvality ubytovacích služieb na Slovensku.

Záujemci o uvedenú publikáciu (jej cena je **15,00 €** s DPH) si ju môžu objednať mailom na e – mailovej adrese: peter.patus1@gmail.com.

súťaž

Vyhlasenie 5. ročníka súťaže v kreslení a maľovaní detí

Obec Miklušovce

Spolok pre obnovu dediny a Obec Miklušovce

vyhlasuje výtvarnú súťaž pre deti, ktoré žijú v krásnych dedinkách
na Slovensku s ústrednou témou:

„Moja dedina, ako ju vidím ja“

Cieľ súťaže: Dať deťom priestor výtvarne stvárniť miesta kde vyrastajú, ich tajné zákutia, kde sa chodia hrať... Aby svojimi kresbami poukázali, prečo je život na dedine zaujímavý, ich tajné zákutia, kam ich kroky vedú na prechádzkach so svojimi rodičmi, starými rodičmi a kamarátmi...

Súťažné kategórie:

- ▶ deti materských škôl (3-6 rokov)
- ▶ deti zo základných škôl a ZUŠ (6-9 rokov)
- ▶ deti zo základných škôl a ZUŠ (10-15 rokov)

Termín súťaže:

15. marec 2019 – 30. jún 2019 (termín, kedy môžu deti maľovať svoje predstavy o „svojej“ dedine)

Adresa zasielania výtvarných prác:

Výtvarná súťaž SPOD, Mgr. Mária Čuchtová, Miklušovce 27, 082 44 pošta Klenov

Poznámka: na zadnú stranu výkresu (veľkosť A4 alebo A3) nezabudnite uviesť: dátum, názov dediny, meno dieťaťa, vek, adresu, meno zákonného zástupcu a telefonický kontakt. (technika – ľubovoľná) Obálku označte heslom: SPOD – „Moja dedina, ako ju vidím ja....“

Hodnotenie a ocenenie prác:

Zo všetkých doručených prác vyberie odborná porota tri najkrajšie práce v každej kategórii, ktoré budú ocenené. Termín a výsledky súťaže budú oceneným autorom včas oznámené. Výkresy sa nevracajú späť (iba v prípade osobného vyžiadania pri oceňovaní za účelom použitia k skúškam na SUŠ) a môžu byť použité na propagáciu SPOD.

Ďalšie informácie: 0911266762, mail: marika.cuchtova@gmail.com <https://www.facebook.com/spolok.pod>
Detská výt. súťaž SPOD je vyhlasovaná v roku 2019 pod záštitou predsedu PSK

náš vidiek

1/2019

štvrtročník
ročník XVI.

ČASOPIS VIDIECKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU

**Čo ponúka
mesto Nitra**

strana 4

**Spoznajme
Liptovský Hrádok**

strana 9

Obsah

- 4 Čo ponúka mesto Nitra cestovateľom po Magna Via
- 5 Dražovský kostolík
- 6 Zaujímavosti hornej Nitry pozdĺž najstaršej trasy cisársko-kráľovskej poštovej cesty
- 9 Liptovský Hrádok
- 12 Prírodné zaujímavosti na ceste Magna Via
- 18 Pamätné, chránené a iné významné stromy
- 20 Chlapi z Heľpy
- 20 Najväčší Slovák

náš Vidiek

Ročník: XVI.

Číslo: 1/2019

ISSN: 1339-1542

Vydavateľ:
Občianske združenie
Vidiecky parlament na Slovensku
Kapitulská 13
974 01 Banská Bystrica
mobil: 0915 446 538
e-mail: vipa@vipa.sk
mbehanovska@stonline.sk
www.vipa.sk

Vychádza štvrtročne pre vnútornú potrebu organizácie. Nepredajné.

Náklad: 1000 ks

Uzávierka nasledujúceho čísla:
20. júna 2019

Redakčná rada:
Ing. Mária Behanovská,
doc. Ing. Miroslav Habán, PhD,
Ing. Karol Herian, CSc.
doc. Ing. Jozef Húška, CSc.

Grafická úprava a ilustrácie:
Ing. arch. Pavol Borodovčák

Tlačiareň:
Róbert Jurových – NIKARA, Krupina

Príspevky sú zverejňované tak, ako boli zaslané autormi a neprešli jazykovou úpravou.

Foto na titulnej strane obálky:
Kostol sv. Ladislava v Čachticiach
(Foto: Miroslav Habán)

Foto vľavo: Jar zavítala do Čachtíc
(Foto: Miroslav Habán)

Dvadsať rokov ZDRUŽENIA MAGNA VIA

Vstupujeme do roku 2019 i na stránkach nášho spoločného časopisu Náš Vidiek. Dovoľte mi, aby som sa i pri tejto príležitosti poďakoval všetkým, ktorí ste sa za tých 20 rokov akýmkoľvek spôsobom pričínili o to, že sa naše Združenie „Magna Via“ udržalo v plnej aktivite. Ďakujem osobitne členom združenia, partnerským mestám a obciam s dlaždicou Magna Via, partnerským podnikom služieb a inštitúciám s tabuľkami s našim logom, ostatným sympatizantom a funkcionárom rôznych riadiacich orgánov a inštitúcií za Vašu podporu a spoluprácu. Osobitne ďakujem všetkým, ktorí nás podporujete poukazovaním 2% z vašich daní. Vďaka tomu sa môžeme prezentovať výsledkami, ktoré nás povzbudzujú do aktivít i do budúcich rokov. Bilanciu za uplynulých 20 rokov, ako i plány do budúcnosti plánujeme urobiť na Svetový deň cestovného roku 28. septembra 2019 v Nitre na celoslovenskej konferencii. Motiváciou bude i blížiaci sa ďalšie významné 500 – výročie vzniku cisársko – kráľovskej poštovej cesty, ktorá sa stala východiskom pre vznik nášho Združenia Magna Via. K tomu sa budeme vyjadrovať i v ďalších číslach nášho časopisu Náš Vidiek. Slovo „vidiek“ je veľavravné. Jeho prvky sú znázornené na priloženom grafe. Chráňme a zveľaďujme ho spoločne.

Doc. Ing. Jozef Húška, CSc., predseda Združenie Magna Via

© Jozef Húška, 2004

Čo ponúka mesto Nitra cestovateľom po Magna Via

Zastavme sa spolu pred bývalou mestskou radnicou v Nitre, kde turista nájde žulovú dlaždicu – znak cesty Magna Via.

O histórii tejto slávnej – pôvodne poštovej – cesty náš čitateľ už vie toho dosť, no viete, čo vám pri putovaní ponúka starobylá Nitra? Verte, oplatí sa vám venovať pozornosť tomuto miestu, ktoré – archeologicky dokázané – je nepretržite osídlené už 30 000 rokov...

Slávne vety ako „Nitra – matka slovenských miest“, či Jánom Pavlom II. pri jeho návšteve v Nitre vyslovená hlboká myšlienka „Nitra je Betlehemom Slovenska“, hovoria samy za seba.

Podme teda na prechádzku a zistíme, či platia dodnes.

Dominanta Nitry – Zobor je opradený povestami, prírodnými zvláštnosťami, ako napr. teraz na jar, keď kvitne poniklec, kosatce či iné vzácne druhy flory, ani fauna sa nedá prehliadnuť svojimi vzácnymi druhmi. Navštívte tajomnú Svoradovu jaskyňu, zastavte sa pri ruinách najstaršieho kláštora na Slovensku, dozviete sa o Benediktínoch, odtiaľ pochádzajú aj najstaršie písomné pamiatky z nášho

Nitra (kresba Pavol Borodovčák)

územia, tzv. Zoborské listiny (1111 a 1113). Poputujte lesnými chodníkmi na západ k Dražovskému kostolíku, ktorý stojí nad dedinou už od 11. storočia. Výhľad na široké okolie poteší vaše oči, o.i. zočíte krásnu siluetu Nitrianskeho hradu, čo vás okamžite prinúti vydať sa na cestu k nemu. Ponúkne vám slávnú starú históriu, nádhernú Baziliku minor, Diecézne múzeum vás očarí krásou prác starých majstrov, aké málokde nájdete. A tie povesti... nezabudnuteľné. Zastavte sa pri Morovom stĺpe a dozviete sa, prečo Nitranov prezývajú „trogármí“. Ak obídete nášho slávneho Corgoňa, nik vám neuverí, že ste boli v Nitre.

Samotné mesto s námestím a pešou zónou vás privíta majestátnou budovou Divadla Andreja Ba-

gara, ktoré stojí na mieste pôvodného, na sklonku vojny zbombardovaného. Bývalá Mestská radnica či oproti nej stojaca budova prvého nitrianskeho Piaristického gymnázia vás zavedú na modernejšiu pešiu zónu, kde máte možnosť občerstviť sa a načerpať silu na ďalšie nevšedné zážitky na svojich potulkách. Veď vás ešte čaká výstavisko Agrokomplex, nové moderné nákupné centrá a chvíľu potrvá, než sa dostanete na Kalváriu, ktorú – ak už ste v Nitre – nemôžete obísť. Čaká vás tam Misijný dom, v ktorom je unikátne Misijné múzeum – jednoducho – to musíte zažiť.... A ten nádherný pohľad z opačnej strany mesta – to sa jednoducho nedá obísť. A to ste v Nitre videli len zlomok toho, čo vám vie ponúknuť, tak neváhajte.....

Pohľad na Nitru a Zobor od Kalvárie
(foto www.sk.wikipedia.org)

Dražovský kostolík

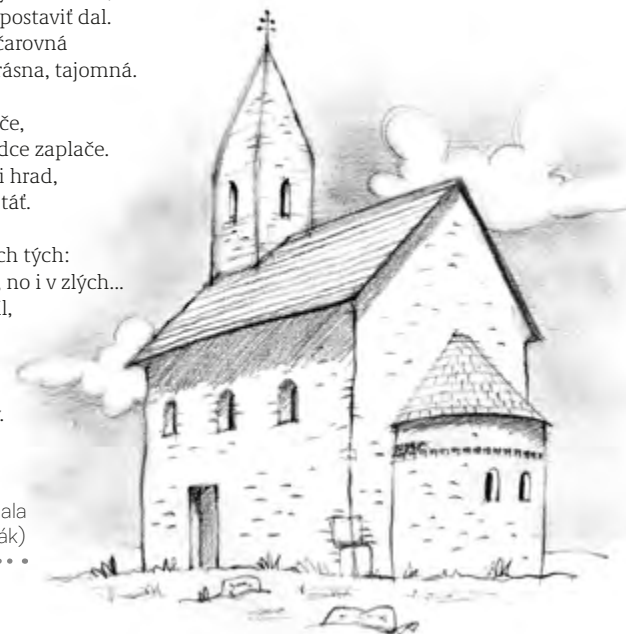
Na skale nad Dražovcami hrad mohutný dávno stál, zemepán, čo veril v Boha, kostol v ňom postavil dal. Po hrade už nieto slychu, svätyňa však čarovná čelí búrkam, vetrom, bleskom – hrdá, krásna, tajomná.

Pamätá si slávne časy, no aj biedu Slovače, pri spomienkach na tie krivdy ľudské srdce zaplače. Ľudí víta už storočia, zdraví Zobor, stráži hrad, tieto tri symboly Nitry naveky tu budú stáť.

Odkryme tajomstvo vzácne uchované v múroch tých: Slovák, hrdlo zdvihni hlavu v chvíľach dobrých, no i v zlých... Polskáskajme starý kameň, načerpajme z neho síl, o dejinách aj o predkoch veľa nás on naučil.

Magna Via s tebou spája okolité krajiny,
No tvoj šarm a tajomný dych je na svete jediný.

Dražovský kostol sv. Michala
(kresba Pavol Borodovčák)

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
(foto Miroslav Habán)

Zaujímavosti hornej Nitry pozdĺž najstaršej trasy cisársko-kráľovskej poštovej cesty

Cestovanie po niekdajšej cisársko-kráľovskej poštovej ceste, známejšej pod názvom Via Magna alebo v súčasnosti Magna Via, ponúka množstvo príležitostí na poznávanie atraktivít regiónov všetkých štátov, ktorých územím prechádzala. Stačí si len zvoliť obdobie, podľa ktorého si vytýčíte trasu, pretože tá bola počas štyroch storočí existencie cesty z rôznych objektívnych príčin niekoľkokrát upravená.

Na prvé putovanie po turistických zaujímavostiach regiónu hornej Nitry sa pekne po poriadku vydáme po tej najstaršej, ktorou prechádzala od svojho vzniku v roku 1558 do začiatku 17. storočia. Objavné putovanie začneme v Žabokrechoch nad Nitrou v dnešnom okrese Partizánske. Pôvod názvu obce rýchlo pochopíte, keď sa vydáte popri rieke Nitre. Zamokrené polia, lúky a zvyškové mokrade v jej blízkosti dodnes prajú kíkajúcim žabám, obľúbenej potrave bocianov, volaviek a iných vodných vtákov, ktoré tu často môžete pozorovať. Samotná zástavba obce leží na susednej vyvýšenej riečnej terase. Pozorné oko sa pri pohľade na ňu určite pristaví na nezvyčajnom rodinnom dome vyčnievajúcim nad ostatné. Vznikol úpravou pôvodne gotickej strážnej veže, postavenej v prvej polovici 14. storočia. Zvonku si ju môžete pomerne zblízka obzrieť od cesty v centre obce, zvnútra iba ak si trúfnete zaklopať a poprosiť domácich o súkromnú prehliadku.

Ďalej za dedinou sa Magna Via stáča na severozápad, kadiaľ pokračovala proti prúdu rieky Nitrice. Ak z hlavnej cesty odbočíte do Skačian a vystúpite na vyvýšeninu nad obcou, uzriete odkryté základy zaniknutého románskeho kostolíka najneskôr z prvej polovice 13. storočia a pokocháte sa výhľadom na krajinu severného okraja Podunajskej pahorkatiny. Milovníci stredovekých kostolíkov

si opäť prídu na svoje hneď v ďalšej obci, ležiacej priamo na trase cesty. Pôvodne ranogotický Kostol sv. Barnabáša v obci Hradište uvidia už z diaľky. Postavený bol v druhej polovici 13. storočia na kopci v areáli veľkého pravekého hradiska ľudu lužickej kultúry z doby bronzovej.

Pokračujúc po ceste Magna Via prechádzame z okresu Partizánske do okresu Prievidza, kde už v rámci tohto článku zostaneme. V obklopení Strážovských vrchov vstupujeme do Vestenicekej doliny, v minulosti praslávanej pestovaním šafranu siateho a ovocinárstvom. Cez obec Dolné Vestenice, známu gumárenským priemyslom, prefrčíme do Horných Vesteníc. Na konci dediny do uzrieme na kopci Kostol sv. Petra a sv. Pavla, dominujúci širokému okoliu. Postavili ho okolo roku 1500 a v 18. storočí barokovo prestavali do dnešnej podoby. Vďaka polohe uprostred Vestenicekej doliny plnil dlho funkciu farského kostola pre všetky jej obce. V dedine nebol najstarším. Základy jeho predchodcu z 13. storočia na kopci Hôrka boli, podobne ako v Skačianoch, archeológmi odkryté a sprístupnené verejnosti. Dostavaný pôdorys prezentuje kaplnku sv. Michala Archanjela, na ktorú bol kostolík prestavaný v období renesancie, neskôr však aj ona zanikla.

Na stanici v Horných Vesteniciach sa poštové vozy zastavovali vyše dvesto rokov. My na dlhšie zastaneme až v miestach prvej stanice poštovej

Kaplnka sv. Ondreja v Koši

cesty v tejto oblasti, v obci Nitrianske Sučany. Oplatí sa v nej zdržať najmä priaznivcom príbehov jedinečných osobností. V tejto dedine totiž dožil najchýrnejší uhorský liečiteľ 19. storočia František (Fraňo) Madva. Na miestnom cintoríne môžete navštíviť jeho hrob s pekným pomníkom, ktorý mu dal z vdaky „za navrátenie života“ postaviť biskup Imrich Bende. V dedine stále stojí aj dom, v ktorom Fraňo Madva umrel. Je síce moderne prestavaný, ale nechýba na ňom pamätná tabuľa. Ak sa budete chcieť dozvedieť viac o tajuplnom liečiteľovi a súčasne si užijete krásy okolitej prírody, vydajte sa náučným chodníkom cez lesy a atraktívne skaly Nitrických vrchov do obce Nitrianske Rudno. Práve tam Madva dlhé roky skromne pôsobil ako katolícky kňaz a liečiteľ. Pred dverami jeho fary denne stáli stovky chorých dúfajúcich v uzdravenie. Bylinkami a inými vlastnými liekmi bez výnimky účinne liečil prostý ľud a najvýznamnejšie osobnosti svojej doby. Ako slovenského národovca ho radi navštevovali štúrovci. Po revolúcii 1848/1849 sa preto musel utiahnuť do ústrania v Nitrianskych Sučianoch, kam sa vi môžete vrátiť rovnakou turistickou trasou, konečne v smere poradia náučných tabúľ.

Z Nitrianskych Sučian sa miernym stúpaním cez les z doliny Nitrice čoskoro prehnupnete späť do širokého údolia horného toku rieky Nitry. Obrúť

sa o okraj priemyselných Novák však nebudete pokračovať pohodlnou štvorprúdovkou, ale stočíte sa viac na sever po starej ceste vedúcej k obci Koš. Razom sa ocitnete v krajine duchov, z ktorej príbehu mrazí. V časoch poštovej cesty by ste ňou prechádzali cez malú dedinku Laskár s krásnym kaštieľom a veľkým parkom, dnes vedľa vozovky uzriete iba nevelký pamätník na najväčší pracovný koncentračný tábor na Slovensku z čias druhej svetovej vojny. Práve tu boli zhromažďovaní Židia a iní nepohodlní občania slovenského štátu predtým, než mnohých z nich poslali v dobytých vagónoch na smrť do vyhladzovacích táborov v Poľsku. A dedina Laskár? Z tej zostali len zaplavené pivnice zbúraných domov, staré platany v niekdajšom parku kaštieľa zrovnaného so zemou a stožiare pouličného osvetlenia. Atmosféru miesta ešte umocňuje nedotknutý cintorín, ktorý ako jediný bez ujmy prečkal poddolovanie územia pri ťažbe hnedého uhlia a následnú asanáciu obce v samom závere 20. storočia. Rovnakej príčine padla za obeť aj polovica omnoho väčšej obce Koš. Ľudia museli zanechať rodnú zem a presťahovať sa do bytoviek. Z kostola sa podarilo zachrániť aspoň gotickú kaplnku sv. Ondreja zo začiatku 15. storočia a na pamiatku pohnutého osudu obce ju previezť do jej nového centra. Vzniknuté preliachy na mieste bývalých záhrad a úrodných polí zaplavila voda. Vzniknutú sústavu mokradi vyhladáva migrujúce vodné vtáctvo a prírodovedci, ale žiaľ aj nespôsobilí rybári bez povolenia. Ak by ste pomedzi dve najväčšie mokrade chceli postupovať ďalej pôvodnou cestou, tak legálne len peši alebo na bicykli. V takom prípade by ste po ľavej ruke miňali siluetu Bojnického zámku, ale pokračovali rovno a okolo čerpaciej stanice postavennej na niekdajšom mestskom popravisku vošli do Prievidze. Víťali by Vás veže troch kostolov, ktoré ako jedny z mála starobylých stavieb odolali masívnej socialistickej prestavbe tohto pôvodne malebného výsadného mestečka. Zastali by ste pod prostredným z nich v rohu hlavného námestia, pri reprezentatívnej budove bývalej stanice poštovej cesty. Aj ona prežila časy socializmu a aktuálne sa konečne dočkala pamiatkovej obnovy. Nad ňou čnejúci farský Kostol sv. Bartolomeja bol postavený v 14. storočí v gotickom štýle. Ešte starší, pôvodne neskororománsky, Kostol Nanebovzatia Panny Márie sa vypína obďaleč nad centrom, v areáli cintorína na Mariánskom

Kostol sv. Bartolomeja v Prievidzi

víšku. Pochádza z 13. storočia a doposiaľ ho sčasti obkolesuje múr so štyrmi baštami a strieľňami. Z blízkej vyhladky si môžete pozrieť panorámu krajiny južnej časti Prievidzskej kotliny, rovnako ako v stredoveku posádka zaniknutej strážnej veže, na mieste ktorej stojíte. Veža bola zrejme súčasťou záhadného a legendami opradeného Prievidzského hradu. V najstaršom období poštovej cesty ešte

Piaristický kostol v Prievidzi

nejestvovala umelecky najhodnotnejšia historická pamiatka mesta, kostol s kláštorom piaristov. Kláštor bol postavený v druhej polovici 17. storočia. Jeho súčasný prepychový kostol pochádza z polovice 18. storočia a patrí k ukážkovým sakrálnym stavbám neskorého baroka.

Za Prievidzou by ste kedysi povedľa dedinky Necpaly, dnešnej súčasť Prievidze, prešli do Nedožier, súčasnej časti obce Nedožery-Brezany. Dedina v minulosti ležala na križovatke významných ciest do Žiliny a Turca. Od stredoveku tu bola mýtna a v dobe poštovej cesty tiež poštová stanica. Pri prejazde obcou prosím venujte myšlienku jej najsilnejšiemu rodákovi, najvýznamnejšiemu slovenskému učencovi obdobia humanizmu – Vavrincovi Bedediktovi z Nedožier. V obci je mu venovaná socha i pamätná tabuľa, jeho meno nesie miestna základná škola i gymnázium v Prievidzi. Ak vás neženie čas a nezunovali sa vám historické kostoly, navštívte gotický Kostol sv. Heleny z prelomu 14. a 15. storočia v časti Brezany, tvoriaci vkusný celok s omnoho novším a väčším kostolom Krista kráľa. Pre obdivovateľov vidieckej gotiky môže byť tento pekný chrám príjemným navnadením sa na ozajstný skvost – Kostol sv. Mikuláša z prvej polovice 14. storočia v päť kilometrov vzdialenej koncovke dediny Poruba. Dostanete sa k nej mostom cez Nitru v Nedožeroch a prejazdom cez obec Lazany. Odmenou za zachádzku vám budú výborne zachované cenné ranogotické fresky.

Po návrate do Nedožier naplnení duchovným zážitkom zaparkujete vozidlo pred miestnym cintorínom, hneď vedľa informačnej tabule o ceste Magna via. Práve tu totiž po celé obdobie svojej existencie odbočovala z línie dnešnej hlavnej cesty k pohoriu Žiar, ktoré prekonala dlhým lesným úsekom v jeho najnižšom mieste. V horskom sedle na hranici s regiónom Turiec sa vám ako turistom oplatí spraviť ešte posledný krok vedľa. Odbočiac vľavo sa už po dvoch kilometroch vyšťveráte na vrch Vyšehrad. V súčasnosti je národnou prírodnou rezerváciou, známejší je však pravekým a veľkomoravským hradiskom, v stredoveku prebudovaným na drevený hrad. Na trávou zarastené pozostatky vás upozorní náučná tabuľa, zatiaľ čo dokonalý výhľad na hornú Nitru i Turiec si celkom určite všimnete aj sami. Hľadiac na juh pri dobrej viditeľnosti dovidíte až po Prievidzu a najlepším možným spôsobom tak ukončíte putovanie po jednom úseku slávnej cesty.

DANICA ŽIAKOVÁ

Liptovský Hrádok

Mesto Liptovský Hrádok sa nachádza v hornej časti Liptovskej kotliny a je najmenším v regióne Liptov. Významné je svojou stredovekou históriou a svoje dejiny začalo písať v roku 1316. Vtedy zvolenský župan Magister Donč vymenil svoj majetok za osadu Belsko, ktorá sa rozkladala medzi dvoma riekami Váhom a Belou.

Na tomto majetku dal postaviť kamenný hrad, ktorý sa spomína pod menom „Wywar“ a neskôr ako „Novum Castrum“. Jeho úlohou bola kontrola neďalekej krajinskej cesty zvanej Magna Via alebo Cesta do Spiša. Z tohto kúta dnešného Liptovského Hrádku začneme našu spoločnú prechádzku.

Bývalá osada Belsko svoj názov dnes nenesie, napriek tomu je najkrajšou a historicky najcennejšou časťou mesta. Gotický stredoveký hrad má totiž zaujímavú spoločnosť – renesančný kaštieľ, ktorý v roku 1601 – 1603 postavil Mikuláš Šándorfi a jeho mladučka pani Magdaléna Zai. Príbeh o nej si môžete vypočuť pri prehliadke hradu. Ale aj príbeh o mnohých vlastníkoch a správcoch hradu a kaštiela, ktorých sa za dlhých sedemsto rokov vystriedalo bezpočet – významných aj menej významných. Na krátke obdobie bola v hrade

Kaplnka sv. Jána Nepomuckého v jazierku

uložená aj svätoštetfánska kráľovská koruna, ale aj stoličné pečatidlo.

V historických listinách sa uvádza, že pri mnohých nepokojoch, bitkách a povstaníach bol Hrádok najbezpečnejším miestom v Liptove. V blízkosti hradu a kaštiela sa dnes nachádza umelé jazierko s ostrovčekom a skalou, na ktorej je postavená kaplnka Jána Nepomuckého.

Z prírodných zaujímavostí je potrebné spomenúť neďaleké bralo Skalka – súčasť Hradskej hory, odkiaľ je pri dobrej viditeľnosti nádherný panoramatický výhľad na kopce Západných, Vysokých Tatier zo severu a Nízkych z juhu.

Keď opustíme tento čarovný kút mesta môže sa vydať smerom na juh. Naša cesta povedie dnešnou Hradnou ulicou, ktorá bola v minulosti

Hrad v Liptovskom Hrádku

Grafiti v podchode popod železničnú trať

známa ako Konský trh. Hneď na jej začiatku stojí Vitálišova vila, pomenovaná po jej prvom majiteľovi – právnom radcovi Kolomanovi Vitálišovi. O ňom sa hovorí, že požiadal svojho kočiša, aby po jeho smrti chodil navštevovať jeho hrobku, a prihovárať sa mu, aby zistil, či ho omylom nepochovali zaživa. Priamymi potomkami tohto rudu je rodina Lubyovcov, meno ktorých nesie upravené priestranstvo pri hrade.

Pokračujúc v prechádzke môžeme z Hradnej ulice odbočiť do hrádockého arboréta, dnes chránenému územiu, ktoré v roku 1886 založil

Hrádcké arborétum

Rudolf Bönkö, riaditeľ vtedajšej horárskej školy. Arborétum je rozdelené podľa kontinentov na viacej častí, čo sa návštevník dozvie z vyznačeného náučného chodníka.

Z arboréta naše kroky povedú do podchodu popod železničnú trať. Ten je vyzdobený grafitovými maľbami zachytávajúcimi históriu mesta v umeleckej skratke. Pred očami sa nám otvorí mesto Hrádok ako na dlani. Prechádzka sa dá absolvovať za pár minút. Zaujímavá je aj tým, že sa tu nachádzajú grafity aj takých objektov a stavieb, ktoré v dnešnom reálnom Hrádku už neexistujú.

Osada Mravník je druhou najstaršou časťou mesta. Spája sa s významnou historickou etapou, v rámci ktorej Liptovský Hrádok zaznamenal prudký stavebný vývin. Nachádzala sa na brehu Váhu. Dominantou tohto územia je aj v súčasnosti klasicistický kostol (1790) a budova prvej lesníckej školy založenej komorským prefektom Františkom Wisnerom (1796).

Historická pohľadnica mestečka

Nachádzajú sa tu kamenné budovy s veľkými miestnosťami a vysokými klenutými oblúkmi, budova bývalého sídla štátnych lesov a budova bývalého soľného a medného úradu, v ktorej je dnes Národopisné múzeum a Ovčiarске múzeum s unikátnymi expozíciami. Pre návštevníka je zaujímavá aj lipová aleja, ktorá má zaknihovanú takmer 250 ročnú históriu. Z pôvodných štyroch radov sú dnes výrazne zachované dva, ktoré držia ochranný štít nad Madonou z dieťaťom (zachránenej z hradu) a Pieskovcovým krížom z roku 1807, pod ktorým sa nachádza krypta s pochoranými vyššími úradníkmi bývalého komorského panstva.

Architektúra liptovských murárskych domov

V blízkom okolí mesta je možné v jeho mestskej časti Dovalovo vidieť architektúru liptovských murárskych domov, katolícky kostol, ktorý bol posta-

Alej v parku

vený za čias Magdalény Zai. Smerom na východ sa nachádza vzácna pamiatka pripomínajúca banícko-hutnícku tradíciu – klopačka a vážnica na Maši. Pri pohľade na svah Hradskej hory padne do oka aj bývalé sídlo Jána Nepomuka Bobuľu, významného dovalovského staviteľa, dnes známa ako Janoškov domov.

Dlaždice Magna Via na brehu jazierka pri hrade

Milí čitatelia, pozvánku do Liptovského Hrádku som pre vás pripravila aj z toho dôvodu, že sme sa v roku 2009 pripojili k veľkej rovine propagátorov starej cisársko-poštovej cesty Magna Via. Aj u nás môžete nájsť dlaždicu s jej príznačným vzhľadom. Umiestnená je tam, kde toto mesto písalo svoje prvé dejiny – v bývalej osade Belsko, pri hrade, na brehu jazierka, pár krokov od pamätníka obetiam prvej a druhej svetovej vojny. Jej umiestnenie korešponduje s poslaním rovinného hradu, ktorý túto významnú obchodnú cestu strážil.

Dnes je jednou z mnohých zaujímavostí, pre ktoré sa toto mesto oplatí navštíviť a zoznámiť sa s jeho históriou i súčasnosťou.

Autori fotografií: M. Orfánus, M. Škutová, M. Macík

Prírodné zaujímavosti na ceste Magna Via

Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku – 5. časť

VYBRANÉ PARKY A ZÁHRADY ZÁPADOSLOVENSKEHO REGIÓNU

Záhrady pri hrade Červený Kameň (Časť a)

Pôvodná pevnosť menila majiteľov, ktorí vnášali do jej prestavieb vlastné idey a záujmy. Hrad plniaci obrannú funkciu napokon prebudovali na reprezentatívne sídlo s množstvom hodnotných interiérov. Vďaka rozsiahlym záhradným úpravám bolo vhodné vsadenie do okolitého krajinného rámca. V súčasnosti sa v hradnom areáli nachádza špecializované múzeum dokumentujúce vývoj bytovej kultúry šľachty a meštianstva na Slovensku.

Hrad Červený Kameň je situovaný nad obcami Časť a Pila na južných svahoch Malých Karpát. Obklopuje ho rozsiahly lesopark, obnovená bola baroková dispozícia časti záhrad, k predhradiu patrí aj kalvária. Celková rozloha parku a záhrad je približne 88 ha. Pôvodnú obrannú funkciu objektu pripomína zachovaný systém opevnenia i architektúra vlastného hradu s uzavretým nádvorím a so zosilnenými nárožnými baštami. Poslední majitelia z rodu Pálffyovcov opustili zámok po roku 1945.

Čriepky z histórie

Najstaršie správy sa zmieňujú o hrade, ktorý nechala postaviť kráľovná Konšancia, manželka českého kráľa Přemysla Otakara I. a dcéra uhorského kráľa Bela III., v 13. storočí na zdedených majet-

Hrad Červený Kameň a jeho záhrady (foto slovakia.travel)

koch. Hrad Červený Kameň postavili ako súčasť obrannej línie západných hraníc Uhorska. V 14. a 15. storočí niekoľkokrát zmenil majiteľov. V roku 1535 ho Thurzovci predali Fuggerovcom. Predstavitel' tohto rodu, obchodník Anton Fugger, hrad prebudoval na mohutnú renesančnú pevnosť s rozsiahlym hospodárskym zázemím a so skladmi. Sklady však v dôsledku zmeny obchodných pomerov nikdy neplnili pôvodnú funkciu. Následnú prestavbu na renesančný zámok uskutočnili noví majitelia, rod Pálffyovcov, ktorí hrad vlastnili od roku 1588. Aj táto prestavba však rešpektovala pôvodný koncept pevnosti. So záhradnými úpravami úzko súvisela Sala terena so štukovou a s maliarskou výzdobou od talianskeho majstra J. Tencalla. Dokladom času jej vzniku

je prosba Mikuláša Pálffyho, s ktorou sa v roku 1657 obrátil na Mikuláša Zrínskeho. Mal záujem o morské mušle a iný materiál na vyzdobenie stavby. Majitelia pristavili tri krídla a obytnú časť prevýšili nad korunu opevnenia. V roku 1646 zámok zničil požiar. Opravy, ktoré nasledovali, už niesli stopy raného baroka. V roku 1758 hrad opäť vyhorel, pričom vstupné krídlo, v ktorom požiar vznikol, zostalo neopravené až do roku 1950.

Mapa z roku 1793 svedčí o tom, že okrem vnútornej záhrady na nádvorí existovala už pred rokom 1550 aj vonkajšia úžitková záhrada s pravidelnou dispozíciou, tzv. štepnicia ohraničená múrom. Mapa z roku 1793 znázorňuje barokovú záhradu pri hrade, ktorá pretrvala do 18. storočia. Na pláne je čitateľná dispozícia s promenádou v tvare kríža, plocha bola geometricky rozdelená na štyri kvetinové tabule, uprostred bola situovaná umelecky stvárnená hodnotná fontána s tryskajúcim prúdom vody. Koncom 17. storočia pribudla lipová aleja, ktorá viedla z podhradia cez všetky vonkajšie objekty po hradnú bránu. Poslednou fázou, počas ktorej prešla zeleň zmenami, bolo 19. storočie, keď areál hradu obohatili o dendrologické zaujímavosti (sekvojovec mamutí – *Sequoiadendron giganteum* a ginko dvoj-
laločné – *Ginkgo biloba*).

Súčasnosc

Hrad je obkolesený lesoparkom, vďaka situovaniu tvorí výraznú krajinnú dominantu. Prirodzený krajinný reliéf bol sčasti limitujúcim faktorom pri tvorbe záhrad pri hrade, nedovoľoval rozsiahlejšie rozvinutie barokových úprav francúzskeho typu. O to cennejšie je včlenenie výsadiieb do prírodného prostredia. Súčasťou priestoru predhradia je kalvária. K vlastnému hradu vedie cesta lemovaná historickou lipovou alejou z konca 17. storočia, ktorá bola pravdepodobne súčasťou barokových úprav spolu s inými zachovanými súčasťami architektonickej kompozície. S barokovými úpravami bezprostredne súviselo aj vybudovanie Saly tereny slúžiacej majiteľom na spríjemňovanie horúcich letných dní, ktorá sa zachovala aj s bohatou vnútornou výzdobou. Bezprostredné okolie zámku tvorí v prevažnej miere prírodno-krajinársky park s domácimi a introdukovanými drevinami. Úprava na nádvorí zámku je pravidelná, tvorená parterovým trávnikom lemovaným tvarovaným živým

plotom. Dominantou je fontána so sochárskou výzdobou umiestnená v parteri. Hradný areál na môže pýšiť stromami – „velikánmi“, ku ktorým patrí päťstoročný gaštan jedlý (*Castanea sativa*), sekvojovec mamutí (*Sequoiadendron giganteum*) s obvodom kmeňa približne 6,5 m. Pod korunou tohto majestátného stromu je sokoliarsky dvor, jedna z atrakcií hradu. Súčasťou tohto priestoru je aj nádherný jedinec ginko dvoj-
laločného (*Ginkgo biloba*), účtyhodných rozmerov, ale aj vysokého veku.

Hradný areál je po rozsiahlej rekonštrukcii od roku 1966 verejnosti úplne prístupný, patrí k najnavštevovanejším objektom. Sídlí v ňom Slovenské národné múzeum s expozíciami zameranými predovšetkým na feudálne bývanie s dôrazom na históriu hradu Červený Kameň. Počas hlavnej sezóny s v hradnom areáli organizuje mnoho sprievodných podujatí: nočné prehliadky, remeselnícke trhy, ukážky historického šermu, poľovnícke dni a ďalšie. V okolí hradu vedú náučné chodníky do chránených území Malých Karpát.

Park v Smoleniciach

Smolenický zámok je neodmysliteľne spojený s prírodno-krajinárskym parkom, ktorý sa rozprestiera na ploche 46,5 ha. Budova zámku spolu s parkom dominuje okolitej krajine a tvorí jej cenný organický prvok. Park napriek dlhoročnému neudržiavaniu ostal ucelený. Zámokový park je voľne prístupný, pričom ako jeden z mála nebol nikdy oplotený.

Smolenice sa nachádzajú na úpätí Malých Karpát asi 20 km severozápadne od Trnavy a asi 50 km od Bratislavy. Smolenický zámok s parkom leží na východnom svahu pohoria, severovýchodne od obce, na nízkom návrší. Do zámku vedie od severozápadu stará kľukatá cesta, ktorá vychádza z obce pri cintoríne, odbočuje západným smerom popod Kalváriu a pri umelom rybníku smeruje ostrou zákrutou k bránam zámku. Park z kompozičného a biologického hľadiska patrí k hodnotným areálom prírodno-krajinárskeho typu. Vďaka kompozícii je v podstate jednoduchý, avšak zároveň veľmi sugestívny. Rastlinstvo vystihuje pekne modelovaný terén, ktorý spestruje a dopĺňa. Mohutné diaľkové priehľady sú kompozične dokonalé a malé skupiny i solitéry sú rozmiestnené prevažne v blízkom okolí kaštiela.

Čriečky z histórie

Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský v roku 1423 prikázal vzhľadom na husitské nebezpečenstvo opevniť celú západnú hranicu Uhorska. Opevňovala sa celá západná línia: Skalica, Trnava, Trenčín, Bratislava... V rokoch 1414 až 1431 Smolenice podliehali Ctiborovi II., ktorý financoval stavbu neskorogotického hradu. Pri prvých husitských vpádoch v rokoch 1428 až 1432 už bola časť hradu postavená. Hrad patrili kráľovi. Pre stavbu hradu stavitelia využili oblúkovitý vápencový hrebienok prechádzajúci vrcholom vŕška, na ktorého najvyššie miesto umiestnili vežu a po hrebienku ťahali časť hradieb. Neskorogotickú dobu výstavby hradu dokumentuje 5-uholníková ústredná gotická veža, podobná ako na kráľovskom hrade Višegrád pri Ostrihome. V 16. storočí bol v rukách Országhovcov, koncom storočia ho vlastnili Erdodyovci, z Galanty. Pôvodný hrad Erdodyovci prestavovali a rozširovali. Severný a východná strana boli mierne a ľahko prístupné, preto hrad v širokom štvrtkruhu rozšírili týmto smerom vybudovaním predsunutého dolného nádvorja s modernejšími 4 delovými baštami, ktoré sa jedine zachovali do dnešných čias. Tým sa rozšíril hrad až na štvornásobok pôvodnej rozlohy. Aj horný gotický hrad sa postupne dostaval a prestavoval, vzhľadom sa približoval hradu Červený Kameň. Hlavná veža bola v renesančiadostavená o jedno podlažie a mala celkom 5 poschodí. Na najvyššom boli zvony. Počas napoleonských vojen na začiatku 19. storočia zhorela hlavná budova hradu aj s vežou, výsledkom čoho bolo, že ostali len holé múry, takže hrad sa nedal zachrániť s premenil sa na ruinu. Keď v roku 1864 Smolenice získal Móríc Pálffy, ktorý sa v Smoleniciach aj usadil, rozhodol sa na starých zrúcaninách Smolenického hradu vybudovať nový moderný zámok ako rodinné sídlo Pálffyovcov. Na tento účel si Pálffyovci nechali vyhotoviť dva plány od dvoch významných súdobých architektov. Šlo o Ignáca Alpára, ktorý mal stavebnú firmu v Budapešti a plány vyhotovil v roku 1899, a Jozefa Huberta, ktorý pochádzal z Bratislavy. Na základe jeho plánov sa potom stavba uskutočnila. Pálffy si vybral Hubertov plán azda aj preto, lebo navrhnutá architektúra sa výrazom najviac podobala zámku v Kreuzensteine v Rakúsku, ktorý vlastnila matka jeho manželky grófká Vilczeková. Vypuknutie prvej svetovej vojny v roku 1914 bolo príčinou zastavenia stavebných prác. Zámok ostal

nedokončený a rozostavaný až do skončenia druhej svetovej vojny. V roku 1945 sa majiteľom zámku aj ostatných majetkov Pálffyovcov stala Československá republika.

Les v okolí upravili na park pred rozhodnutím upraviť zámok na rodinné sídlo. Pre park nebol nikdy vypracovaný projekt výsadies a do pôvodných porastov lesa dosádzali exotické dreviny poľa vlastného výberu a návrhu. Hranice parku sú stanovené na základe dohody s predchádzajúcimi majiteľmi (Štátne lesy). Odovzdaná rozloha nezodpovedá pôvodnej rozlohe parku, napriek tomu však park zostal uceleným objektom. Park svojou kompozičnou, biologickou a architektonickou hodnotou patrí medzi najhodnotnejšie parkové objekty, stvárnené podľa zásad prírodno-krajinárskych úprav, ale so špecifikami slovenských prírodno-krajinárskych parkov.

Súčasnosc

Zámok a jeho okolie slúži ako kongresové centrum Slovenskej akadémie vied. Napriek kopcovitému terénu sú tu aj vodné plochy reprezentované potokom a jazierkom. Vodný tok v parku nemá trvalý prítok. Závisí predovšetkým od bohatosti prameňa, resp. od množstva zrážok. Kompozičným centrom parku je jazerko, ktoré napája pretekajúci potôčik. Údolné parkové partie majú originálnu kompozíciu a ekologicky zodpovedajú charakteru prostredia. Je to miesto gradovania parkovej kompozície, tiež určené na oddych, stvárnené ako odpočinkové miesto. Pestry je porastový plášť susediaceho lesného porastu.

V dôsledku dlhoročnej neúdržby a žiadnej podstaty je pôvodný sortiment okrasných drevín značne zredukovaný, zachovali sa iba najodolnejšie. V parku dnes rastie nasledujúci sortiment niektorých najvýznamnejších exotických drevín: *Abies concolor* – jedľa srienistá; *Abies grandis* – jedľa obrovská; *Abies nordmanniana* – jedľa Nordmannova; *Abies pinsapo* – jedľa španielska; *Juniperus chinensis* 'Pfitzeriana' – borievka čínska; *Picea orientalis* – smrek východný; *Picea pungens* – smrek pichlavý; *Pseudotsuga menziesii* – duglaska tisolistá.

Okrem cenných exotických drevín sú v parku zastúpené naše domáce dreviny ako: *Pinus nigra* – borovica čierna; *Pinus sylvestris* – borovica lesná (sosna); *Picea abies* – smrek obyčajný; *Taxus baccata* – tis obyčajný; z listnáčov *Betula alba* – breza biela;

Tilia – lipa; *Quercus* – dub; *Carpinus* – hrab a iné.

Cenné sú predovšetkým diaľkové priehľady zo zámku do parku so zapojením okolitej scenérie pohoria viditeľné najmä z veže kaštieľa.

Cestná sieť je pomerne hustá. Komunikácie sú neupravené, nepôsobia dojmom parkových prechádzkových cestičiek, mnohé chodníky v dôsledku zanedbanej údržby zanikajú. K zámku vedie spevnená hlavná parková cesta, dobre udržiavaná, podobne ako okolité porasty. Hlavná prístupová komunikácia je asfaltová, pozdĺž nej je zvyšok starej lípovej aleje, ktorá sa postupne obnovuje.

Úprava vstupného nádvorja sa uskutočnila v roku 2004. Hornú terasu tvorí parter lemovaný a vyplnený ornamentálnou kresbou so strihaného krušpánu vdzýzeleného (*Buxus sempervirens*) s centrálnou umiestnenou novodobou fontánou. Záhony sú vyplnené výsadbou ruží. Parterový trávnik je udržiavaný. Horné nádvorie so zodpovedajúcou úpravou ohraničuje murovaná ohrada a vytvára átrium. Nádvorie je udržiavané.

Park predstavuje dôležitý dokument vývoja krajinného umenia. Pre výraznú zachovanosť pôdorysu a profilov terénu a základné dispozičné a kompozičné riešenie je významným prírodno-krajinárskym parkom, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou zámku a dotvára jeho historické prostredie. Zároveň je cennou a jedinou majstrovskou ukážkou úpravy a tvorby parkovej krajiny v typickom malokarpatskom prostredí. V súčasnosti Smolenický zámok využíva Slovenská akadémia vied ako Dom vedec-kých pracovníkov a kongresové centrum.

Park v Dolnej Krupej

Kaštieľ a park v Dolnej Krupej sú nerozlučne späté s hudobným veľikánom Ludwigom van Beethovenom, ktorý tu údajne skomponoval slávnu Sonátu mesačného svitu. Druhým unikátom tohto miesta bolo rozárium grófký Márie Chotekovej, ktorá si šľachtiteľskou prácou získala ohlas v celej Európe. Kaštieľ a park v Dolnej Krupej sa nachádza neďaleko centra obce pri ceste z Trnavy do Hornej Krupej. Objekt mal pôvodne rozsiahle hospodárske zázemie, postupne pohltené novou radovou výstavbou, ktorá sa tak dostala do blízkosti kaštieľa. Založenie parku s rozlohou asi 20 ha okolo kaštieľa v súčasnej prírodno-krajinárskej podobe možno

dať do súvisu s úpravou a prestavbou budovy koncom 18. storočia na panské sídlo. Vlastné zariadenie parku možno datovať do roku 1749, keď sa Dolná Krupá a kaštieľ stali majetkom Brunswickovcov. V prvej štvrtine 19. storočia nastalo obdobie rozkvetu, o ktorom sa zachovali pomerne presné archívne údaje a ktoré sa nieslo v znamení sadovníckej činnosti Heinricha Nebbiena.

Čriečky z histórie

Vznik kaštieľa sa datuje do prvej polovice 17. storočia. Pre jeho stavebný vývoj bola dôležitá zmena majiteľa v roku 1749, keď Brunswickovci dostali grófsky titul a s ním aj majetky, a tak pôvodný menší kaštieľ rozšírili. Táto stavba sa datuje do roku 1794, keď kaštieľ prestaval viedenský architekt Hausman, v roku 1820 ho upravil stavitel A. P. Rigel. Kaštieľ ako centrum feudálneho doménia spolu s parkom tvoril rozsiahly komplex budov, z ktorého sa zachoval len zlomok z pôvodného riešenia. Objekty, ktoré patrili ku kaštieľu svojou skladbou, rozlohou a umiestnením, poskytovali predstavu luxusne vybaveného sídla. Vstup do areálu okolo vrátnice, postavený bol kolmo na os kaštieľa. Vedľa kaštieľa bolo dnes už neexistujúce divadlo a múzeum, v ktorom majitelia vystavovali poľovnícke trofeje. Po ľavej strane kaštieľa stojí barokový domček, ku ktorému sa viaže pobyt L. van Beethovena, ktorý navštevoval Dolnú Krupú v rokoch 1801 až 1809, keď majetok a kaštieľ patrili Jozefovi Brunswickovi. Komplex bol symetricky riešený v strede s kaštieľom, po ktorého stranách stáli od ulice prízemné budovy. Tieto vytvárali čestné nádvorie. Záver ľavého severozápadného prízemného krídla od parku tvoril dodnes samostatne stojaci záhradníkov dom. Vľavo od neho, zo strany parku, stojí skleník (tzv. palmák) a hospodárske objekty, rovnako aj zo strany ulice. Oranžériu prebudovali na sklad hudobných nástrojov.

Záver (od ulice) pravého severozápadného prízemného krídla tvoril poschodový objekt bývalej knižnice. Vpravo od nej, zo strany parku, stálo múzeum a divadlo, od ulice hospodárske objekty. Do čestného nádvorja s vstupovalo dvoma postrannými bránami, pri ktorých stáli vrátnice, z nich sa zachovala len jedna (ľavá). Kaštieľ je osadený do mierneho svahu, čo spôsobuje, že od parku je objekt vyšší ako od ulice.

Dreviny sa vysádzali podľa vtedajšej parkovej technológie „námestia“ – pomenované podľa vysadených druhov (lipové, brestové) a ako háje. Park bol zakladaný výlučne v prírodno-krajinárskom štýle. Heinrich Nebbien prikladal veľký význam vedeniu hranice medzi vysokou zeleňou a plochou trávnikov. Prírodný ráz diela chcel fixovať vybudovaním súvislého ha-ha. Park bol pomerne bohatý na okrasné stromy a kroviny, z ktorých sa zachovalo niekoľko exemplárov. V prvej polovici 19. storočia založila Henrieta Brunswicková na ploche medzi cestou a potokom rozárium. Najväčší rozmach dosiahlo za éry Márie Chotekovej, ktorá bola vášnivou pestovateľkou a zberateľkou ruží. Počas mnohých rokov úsilia a práce získali šľachtiteľské úspechy dosiahnuté v rozáriu grófy veľký ohlas. Ona sama sa prepracovala na jednu z nuznávanejších pestovateľiek nielen v Uhorsku, neskôr na Slovensku, ale aj v rámci Európy. Vydávala vlastné katalógy s opisom jednotlivých ruží. O ruže z Dolnej Krupy bol medzi odberateľmi veľký záujem. Ružové kráľovstvo grófy Chotekovej navštevovali mnohí milovníci ruží. Predsedu Bratislavského mestského okrášľovacieho spolku Rudolfa Limbachera bohatstvo záhrady tak nadchlo, že začal presadzovať vybudovanie mestského rozária v Bratislave. Rozárium sa do dnešných čias nezachovalo.

Súčasnoscť

Kaštieľ je situovaný voči parku excentricky v jeho severnej časti. Hlavný vstup do kaštieľa a parku je zo severnej strany, kde je aj umelecky kovaná brána a menšie čestné nádvorie, kde v osemdesiatych rokoch 20. storočia vybudovali modernú fontánu. Cestná sieť je riešená voľným prírodno-krajinárskym štýlom v nadväznosti na prístupovú cestu cez park. Po obvode celého parku bol múr, pričom pôvodný múr sa zachoval len v západnej časti. Celý park je oplotený a verejnosti prístupný. V parku je vodná plocha (rybník) juhovýchodne od kaštieľa a malý umelý tzv. Lujzin ostrovček v rozšírenej časti potoka Krupá, ktorý preteká parkom v smere zo severozápadu na juhovýchod.

Kostra parku je vytvorená domácimi drevinami v pomere dve tretiny listnatých a jedna tretina ihličnatých drevín (ľaliovník tulipánokvetý, platan, tavelník, borovica hladká, tujovec východný, javorec jaseňolistý, katalpa, gledičia).

V juhovýchodnej časti parku sa nachádza zákonom chránený strom vysadený grófom Chotekom I. okolo roku 1860 – sekvojovec mamutí (*Sequoiadendron giganteum*).

Z architektonických doplnkov sa juhozápadne od kaštieľa na jednom zo svahov nachádza obelisk a asi 50 m severne odtiaľ grotta. Stavali ju na Nebbienov návrh v roku 1813. N východnej strane od grotty sa nachádza tzv. druhé jazero, ktoré je badateľné v teréne už len korytom. Voda sa v ňom nenachádza pre poškodenie vodného systému. Aj táto plocha je zarastená rudernou vegetáciou. Na ploche parku sa nachádza jediná dodnes zachovaná plastika madony s dieťaťom, miestne nazývaná Svätá Anna, severozápadne od grotty, pri ceste vedúcej z lipového námestia: Sochu dala do parku osadiť grófka M. A. Brunswicková v roku 1835.

Park v Dolnej Krupy možno charakterizovať ako prírodno-krajinársky s vnesenými prvkami, ktoré sú osobité a charakteristické pre určité obdobie a objekt. Historický park predstavuje významný komplex zelene z historického a dendrologického hľadiska, ale aj z hľadiska ochrany a tvorby životného prostredia. Park je neoddeliteľnou súčasťou kaštieľa a dotvára jeho historické prostredie.

Park a kaštieľ Zichyovcov vo Voderadoch

Prvý, aj keď veľmi stručný opis kaštieľa uverejnil slovenský polyhistor Matej Bel (1684 – 1749). Nevie, kedy kaštieľ Zichyovcov postavili, v doterajšej literatúre sa uvádza polovica 18. storočia.

Kaštieľ bol pôvodne neskorobarokový z prvej polovice 18. storočia. Z neskorobarokovej sú aj v súčasnosti identifikovateľné priestory v strednom trakte na prízemí. V rokoch 1860 – 1870 bol radikálne prestavaný a rozšírený na spôsob ranoempírových stavieb. Výsledkom prestavby bol dvojpodlažný trojkridlový objekt, zachovaný okolo štvorcového dvora s otvorenou južnou stranou. Hlavný čelný trakt je orientovaný do dvora balustrádovou terasou, postavenou na otvorených segmentovaných arkádach.

Do osvojeného parku je budova orientovaná pozdĺžnou fasádou so stredným rizalitom komponovaným na diaľkový pohľad.

Park bol osobitný a vzácny. Vzhľadom na rok založenia a úpravu sa stal prvým prírodno-sentimentálnym parkom na území dnešného Slovenska.

Prírodno-sentimentálnym parkom odborníci nazývajú sadovnícku úpravu parkových plôch z obdobia, keď osvietenské myslenie ovplyvnilo všetky odvetvia ľudskej činnosti (posledná tretina 18. storočia).

Na Slovensku sa stal najobľúbenejším typom klasicistického sentimentálny park poslednej tretiny 18. storočia, ktorý vznikol spojením redukovanej francúzskej záhrady s anglickou krajinárskou úpravou, kde sa objavili prvé cudzokrajné dreviny. Aj keď sa tvorcovia v tomto období snažili prispôbiť návratu k prírode, ťažko sa zriekali vžitých „barokových“ príkras, preto ponechávali aspoň v okolí kaštieľa pravidelný parter (kvetinové záhony) a trvali aj na reprezentatívnych priehľadoch francúzskych parkov. Pre naše pomery je príznačné, že ku geometrickým líniami a strihanej ornamentike feudálneho baroka sa vracali ešte v 19. storočí. Často neodstránili ani stopy pôvodného barokového základu niekdajšej francúzskej záhrady, ba ponechali aj priehľady.

Typickým znakom sentimentálneho parku bolo uplatňovanie voľnej línie a netvarovaného stromu, citľivé, organické začlenenie parku do okolitej prírody a najmä vytváranie sentimentálnych nálad pomocou rozličných prírodných a stavebných prostriedkov, ktoré budili zdanie opustenosti, tajomnosti a historickosti. Tomuto, okrem obľúbených smútočných druhov drevín, predovšetkým smútočnej vrbu, slúžili umelé jaskyne s kvapľovou výzdobou (grotty), umelé ruiny, pustovne, svätyne, staré mlyny, loggie (kryté stĺpové siene s oblúkmi), antické sochy, náhrobníky, imitácie starobylých nápisov, mostíky, studničky a pod., ponorené do tmavej zelene stromov a podfarbené hudbou vody, či už v podobe vodopádu alebo žblnkotajúceho potoka.

Voderadskí Zichyovci nezaostávali za dobou a podobne ako viacerí uhorskí šľachtici sa rozhod-

li dať si upraviť okolie kaštieľa. Preto pozval v roku 1794 gróf František Zichy nemeckého agronóma a znalca nového anglického parkového štýlu Bernharda Petriho, aby prispôbil starú francúzsku záhradu za kaštieľom vtedajším požiadavkám.

Po slohovej stránke sa Petrimu podarilo vytvoriť ucelený park. Aj keď jednou z črt bolo „decentralizovať“ určitú voľnú väzbu, ktorú tvorili priehľady do priestoru pred kaštieľom a potok Gidra.

V časech B. Petriho bolo priehľadmi za pekného počasia vidieť až k Červenému Kameňu, Trnave a Nitrianskym vrchom a na rovinu s čriedami pasúceho sa dobytky, ktoré sem úmyselne sústreďovali za skrytým murovaným jarkom, aby tak dopĺňovali scenérie a tvorili prechod k okolitej prírode.

Rastlinné bohatstvo parku je veľké. Rastie tu skupina ginko (*Ginkgo biloba* L.), známych posvätných stromov starých budhistov (jeden má obvod kmeňa až 207 cm). Dvom ľaliovníkom (Liriodendron tulipifera L.) sa v tienistom prostredí dobre nedarí, pekné sú však vyvinuté platany (*Platanus acerifolia* (AITON. WILLD.) nad rybníkom. Japonská sofora, katalpy, brestovec, gymnokladus, kanadský orech, vejmutovka, previslý jaseň, strieborné smrek a mnoho ďalších spestruje dendrologickú skladbu. Najväčšou atrakciou sú však stáročné duby, ktoré rastú roztrúsené v lesíku pri parku. Najväčší z nich, Jánošíkov dub, nájdeme po 20-minútovej chôdzi lesným chodníkom. Má vo výške 1,3 m nad zemou obvod 526 cm.

V súčasnosti je park poznačený málo intenzívnou údržbou. V porastoch sa vyskytuje veľké množstvo náletových drevín a nekulturného kríkového podrastu. Trávnikové porasty sú zaburinené, trávniky riedko kosené su prerastené burinami. Sieť chodníkov neudržiavaná a postupne zarastená burinami.

Park si vyžaduje obnovu do pôvodného stavu prírodno-krajinárskeho parku so sentimentálnymi prvkami, ako jeden z prvých objektov v tomto štýle si zaslúži zvýšenú údržbu a pozornosť.

Literatúra

1. Natália Režná a kolektív: Parky a záhrady. Kultúrne krásy Slovenska. Vydavateľstvo DAJAMA, Bratislava, 2010, 127 s. ISBN 978-80-89226-82-5
2. Ivan Tomaško: Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku (História, lokalizácia, valorizácia, architektúra a spôsob obnovy). Vydavateľstvo VEDA, Bratislava, 2004, 160 s. ISBN 80-224-0797-6

Pamätné, chránené a iné významné stromy

Stromy sú živými pamätníkmi prírody a často i dokumentmi významných historických udalostí, pamätníkmi, ktoré pripomínajú historické udalosti. Majú hlavne biologickú, historickú, kultúrno-výchovnú a v neposlednom rade estetickú hodnotu. Z historického hľadiska pamätné stromy dokumentujú významné udalosti (vojny, boje, povstania, revolúcie...), spojitosť s významnou osobnosťou (spisovateľ, básnik, umelec, vedec, politik), keď sa spravidla vysádzajú na ich počesť alebo súvisia s ich životom.

Na Slovensku je doteraz evidovaných vyše 600 pamätných stromov, z ktorých vyše polovica pripadá na domáce dreviny, reprezentované 28 druhmi. Najviac je dubov a líp. Cudzokrajné dreviny sú reprezentované 64 druhmi, najviac je gaštanov jedlých. Pamätné stromy môžu vyvolať rôzne emócie a city. Cit vlastenectva, hrdosti na svoj národ, či kultúrno-estetický zážitok človeka. Stromy upevňujú vzťah k prírode, k zemi.

V kontexte s uvedenými poznatkami, považujeme históriu výsadby pamätných stromov, pri príležitosti založenia „Občianskeho združenia MAGNA VIA na Slovensku“, so sídlom v meste Nitra, za veľmi mladú. Občianske združenie bolo zaregistrované 13. septembra 1999 a pri tejto slávnostnej príležitosti bol v parku pred Aulou Slovenskej poľnohospodárskej univerzity (vpravo od Triedy Andreja Hlinku, neďaleko od zástavky MHD Univerzity), vysadený 5-ročný stromček duba letného (*Quercus robur* L.). Stromček celkom dobre rástol až dovtedy, kým nebol viackrát poškodený pri kosení parkových trávnikov. Hoci sa rast čiastočne obnovil a stromček dosahoval výšku takmer 200 cm, pri opakovanom letnom suchu v rokoch 2008-2009, vyschol definitívne (pravdepodobne aj pričinením nevhodného

obr. 1: Platan javorolistý pred SPU v Nitre

miesta výsadby – a teplovodnom kanále ústredného kúrenia).

V záujme zachovania pamiatky a historickej symboliky, bol v roku 2009, pri príležitosti 10. výročia založenia Občianskeho združenia MAGNA VIA, vysadený odrastený, 10-ročný stromček (darovaný z Arboréty Mlyňany SAV, vo Vieske nad Žitavou), platana javorolistého – *Platanus x acerifolia*, obr. 1, v parku pred Aulou SPU.

Aktuálny rast stromu platana javorolistého, označeného tabuľkou so stručným opisom tohto druhu, sme dokumentovali na obr. 6, 7, 8, pred Aulou Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, v októbri 2018.

Platan javorolistý – *Platanus acerifolia* (Ait.) Wild., dorastá do výšky až 40 m a vytvára široko rozložitú, vzdušnú, sýtozelenú korunu, obr.2. Má priamy, niekedy viac alebo menej rozkonárený kmeň. Báza kmeňa je mohutná, široká a na starých jedincoch z nej často vyrastajú koreňové výmladky. Borka sa stále odlupuje vo veľkých, vykrajovaných, sivohnedých až hnedých šupinách, pričom sa obnažuje svetlá, často bledo zelenkastá kôra. Na povrchu kmeňa tak vzniká, pre platany typický, nepravidelný farebný vzor. Listy sú trojlaločné, niekedy aj päťlaločné, striedavé, dlhé a široké až 25 cm. Laloky listov sú končisté, hrubo zubaté. V apríli na koncoch výhonkov vyrastajú dlho stopkaté, guľovité súkvetia jednopohlavných kvetov. Súkvetia samčích kvetov sú žltkasté a po uvoľnení peľu sa hned rozpadajú; samičie súkvetia majú purpurové sfarbenie. Súkvetia sú zložené z nahých kvetov (nemajú kalich ani korunu). Jednotlivý samičí kvet je teda tvorený len piestikom a samčím peľnicami. Z kompaktných, guľovitých súplodí s priemerom asi 3 cm sa vo februári a v marci uvoľňujú mnohopočetné, malé hrdzavé achény (nažky).

Pôvod platana javorolistého je zatiaľ sporný. Väčšina odborníkov sa prikláňa k názoru, že pochádza z Európy, kde mal vzniknúť v polovici 17. storočia (vznikol v Anglicku okolo roku 1640), krížením severoamerického platanu západného a platanu východného, ktorý pochádza z Ázie.

obr.2: Platan javorolistý dosahuje úctyhodné rozmery, preto je dominantný aj ako solitér.
Ilustračné foto: Wikimedia Commons

Iní botanici zastávajú názor, že ide o mutáciu platana východného a tretia skupina odborníkov zas predpokladá, že platan javorolistý je priamym potomkom vyhynutého druhu *Platanus aceroides*, ktorý je známy z fosilných nálezov. Tento druh sa v Európe vyskytoval pred niekoľkými miliónmi rokov.

Platanu javorolistému sa darí od úrovne mora až do výšky 800 m n. m.. Na pôdu je nenáročný. Zvlášť dobre rastie na miestach, kde hladina podzemnej vody nie je príliš hlboko. Vo voľnej prírode sa vyskytuje v od Anglicka po Grécko a okrem toho sa pestuje po celej Európe. Jeho výnimočná odolnosť voči všetkým druhom znečistenia ho radí k najdôležitejším zložkám pri tvorbe mestskej zelene.

Chlapi z Heľpy

Vysoký hlas dolinou znie
v kroch sú plecيا odeté.

Hlboké tóny v trojhľase
v skromnosti ich opasok opáše.

Myslím, že to je dielo
v znejúcom speve požehnanvô.

Chlapi, čo opstanú podium
počúvaj a ticho čum.

Hlasy, čo rozochvejú ducha
slávu neprijímajú do ucha.

Len vám je podaná stále
sme publikum, čo máte.

Hlasy, ktoré sú obranou
majú chlapi, čo pochádzajú z hôr.

Nech vás ochraňujú, kopce, doliny
... šírte múdrosť slova ...
veď Heľpania ste jediní.

Hlasy vaše nech znejú.

Najväčší Slovák

Kto biedu trel pre dobré
rodinu opustil za zbožné.

Sám kládol nové piliere
v nepravde, chyťal za goliere.

Slobodu sňal zo seba
stál, kde sa krájal chleba.

Zem našu na rukách ponosí
videl, kde boli hviezdy a proroci.

V sebe nás nosí i keď sme malí
Slzy mu potečú po vašej tvári.

Biedu odprel i veci zlé
stál pri nás a nazrel do studne.

Usmiate vidieť chcel rodiny
pre národ žil jediný.

S časom bežal neustále
a kvety mu očarili, oči v hlave.

Niesol pre nás budúcnosť
ku slobode, nedal nikdy zlosť.

Sláva nech mu nezmizne
viďme jeho, nie veci zlé.

Pre národ dosti utratil
hviezda ho ochráni, čo s ňou žil.